

RIIGIKANTSELEI

ROHEPOLIITIKA EKSPERDIRÜHMA RAPORT

07.04.2022

SISUKORD

Peamised järeldused ja ettepanekud.....	4
1. Mis on rohepööre, miks sellega kiire on ja millistele valdkondadele on oluline Eestis keskenduda? ...	9
2. Millised on peamised arengusuunad Eesti võtmevaldkondades ja mis seni tehtud on?.....	12
3. Rohepöörde takistused ja soovitud valdkondade kaupa....	14
3.1. Läbivad soovitud rohepoliitika elluviimise juhtimiseks.....	14
3.2. Energeetika	15
3.2.1 Mida on praeguses kriisis kohe vaja teha?	15
3.2.2. Millised on energeetikavaldkonna peamised struktuursed probleemid?	16
3.2.3 Peamised soovitud energeetika vallas lähiaastateks .	18
3.3 Teadmismahukas ja rahvusvaheliselt konkurentsivõimeline rohemajandus	21
3.4 Transport ja liikuvus	26
3.5 Kestlik toidusüsteem	29
3.6 Ringmajandus ja jäätmed	37
3.7 Ruumiplaneerimine ja hooned	40
3.8 Elurikkus, maakasutus ja bioressursside väärindamine..	43
3.9 Kliimamuutustega kohanemine	49
3.10 Õiglane üleminek Ida-Virumaal ja sotsiaalmajanduslike riskide ennetamine kogu Eestis	51
4. Miks on vajalik Eesti rohelugu ja millele see võiks keskenduda?.....	53

18. oktoober 2021 kinnitati ametisse rohepoliitika juhtkomisjoni juurde loodud eksperdirühm, kelle ülesandeks oli teha valitsusele ettepanekud kliimapolitiitika sotsiaalselt vastutustundliku elluviimise kohta.

Eksperttrühmale anti ülesandeks analüüsida Eestis juba tekkinud keskkonnasõbraliku majandusega seotud oskusteavet, samuti rohepoliitikaga seotud eesmäärke ja aluspõhimõtteid, kaardistada kehtivad ja ettevalmistamisel olevad meetmed, tegevused ja ressursid, takistused ja puudujäägid ning pakkuda välja viisid, kuidas raskused edukalt ületada ning edasiliikumist tõhusalt mõõta.

Rohepoliitika eksperdirühma raporti koostamist juhtis Lauri Tammiste.

Raportisse panustasid järgnevad eksperdid.

- Tõnis Arjus
- Ivar Dembovski
- Aveliina Helm
- Marti Hääl
- Arno Kütt
- Priit Lepasepp
- Margus Muld
- Marek Rannala
- Helen-Sooväli Sepping
- Anne Sulling
- Madis Toomsalu
- Eva Truuverk
- Ants-Hannes Viira

PEAMISED JÄRELDUSED JA ETTEPANEKUD

ARUANDE JÄRELDUSED.

- Rohepoliitika põhiülesanne on kujundada kestlik, loodust ja keskkonda hoidev, globaalselt konkurentsivõimeline, kliimariskidest vähe haavatav ning õiglane Eesti majandus ja ühiskond. Praeguses julgeolekukriisis on vaja rohepööret kiirendada, sest see aitab suurendada ühiskonna vastupidavust/kerksust ja kohanemisvõimet ning vähendada haavavust välistest teguritest.
- Rohepööre on kõiki otseseid ja kaudseid mõjusid arvestades odavam kui selle tegemata jätmine. Kuid rohepöörde elluviimisega seotud tulud, võimalused ja kulud ei jaotu riikide ja piirkondade vahel ühtlaselt. Samuti ei tähenda see automaatselt, et konkreetse ettevõtte või isiku seisukohast on tegemist alati finantsiliselt atraktiivse investeeringuga. Seetõttu on vaja nii Eesti kui ka ELi tasandil tarku, kohalikku konteksti arvesse võtvaid valikuid, mis teeksid investeeringud atraktiivseks ja tasuvaks.
- Rohepööre on koos digipöördega suur majanduslik võimalus ning seda on võimalik muuta Eesti edulooks. Sellest võimalusest osa saamiseks on vaja luua head tingimused tarkade lahenduste kasutuselevõtuks Eestis ning innovatiivsete lahenduste viimiseks globaalsele turule. Kuid rohepööre tähendab ka nihet majanduse kasvult elukvaliteedile, piisavusele, looduskapitalisuuremale väärtustamisele ja seega ei tähenda see lõputut majanduslikku kasvu puhtamate tehnoloogiate abil.
- Eesti ei alusta rohepöördega nullist, vaid meil on juba olemas väga mitmed olulised alusdokumendid, strateegilised eesmärgid ja investeeringuid toetavad meetmed. Peamine väljakutse on planeeritud sammude kiirem, suuremahulisem ja paremini koordineeritud elluviimine.
- Kiireks eduks on vajalik keskenduda suure mõjuga valdkondadele ja tegevustele ning alustada kõige kuluefektiivsematest meetmetest.

SOOVITUSED ROHEPÖÖRDE KIIRETEKS SAMMUDEKS TULENEVALT JULGEOLEKUKRIISIST.

- keskenduda lahendustele, mis on pikaajaliselt jätkusuutlikud ja mida annab rakendada kohe;
- mitmekordistada kõikide planeeritud energia- ja ressursisäästu meetmete mahtu (sh tarbimise juhtimise lahendused) ja kiirendada nende ellurakendamise tempot (n-ö front loading);
- välja töötada lisameetmed (toetus ja laen/laenugarantii), mis kiirendaksid majapidamiste ja ettevõtete investeeringuid päikeseelektrijaamadesse, soojuspumpadesse, bioenergialahendustesse ja akusalvestusse;
- viia ellu valmis arendatud energeetikaprojektid ja kiiresti rakendatavad tehnoloogiad, mis tagaksid jätkuva varustuskindluse soojamajanduses ja Venemaa maagaasist sõltumatuse 2022/2023. a kütteperioodiks;
- koostada riiklikult tähtsate projektide nimekiri (puhta energia tootmise ja salvestamise kohta), luua nende menetlemise ja elluviimise eest vastutav rakkerühm ja kiirendada nendega seotud planeerimise, loamenetluste ja võrguga liitumise protsesse;
- investeerida jaotusvõrkude suutlikusse liita hajaenergeetika lahendusi ja töökindlusse kriisiolukordades ning lihtsustada kõikide väikelahenduste liitumisprotsessid;
- töötada välja meetmete pakett kohalikul toormel baseeruva biogaasi tootmisvõimekuse väljaarendamiseks;
- seada põlevkivielektri kasutamisel varustuskindluseks selge ajaline piirang. vastasel juhul see tõrjub investeeringuid uutesse puhastesse võimsustesse;
- selgitada kiirelt välja kõige haavatavamad imporditud kaubagrupid ja võimalused haavatavust vähendada kas kohalike säästlikkuse kriteeriumidele vastavate bioressurssidega asendamise või ringmajanduse lahenduste kaudu. Sektorite/väärtusahelate kaupa rakendada investeeringuid materjalide taaskasutamise lahenduste juurutamiseks Eestis;
- rakendada kiirelt meetmeid, mis soodustavad säästlikku liikuvust (ühistransport, jalgsi ja jalgrattaga liikumine), elektritransporti ja kohaliku biometaani kasutamist;
- luua energiajulgeolu suurinvesteeringute käendusmeede.

ÜLDISED SOOVITUSED STRUKTUURSE MUUTUSE ELLUVIIMISEKS.

- Rohepöörde elluviimiseks luua tõhus juhtimissüsteem. vaja on koostada rohepöörde tegevuskava, kus on riigile kehtestatud selge vastutus tegevuste eest ja selged ülesanded kohaliku omavalitsuse üksustele (KOV), sh koos rahastusega. Valitsuse rohepoliitika juhtkomisjoni kõrvale luua alaline nõuandev koda, kus oleksid kaasatud ettevõtjad, teadusasutused ja sotsiaalpartnerid. Igal aastal on vaja teha ülevaade rohepoliitika elluviimisest.
- Koostada põhjalik kommunikatsiooniplaan, et anda selgeid ja ühtseid sõnumeid nii eraisikutele, ettevõtetele kui ka KOVidele. Luua rohepöörde elluviimist toetav keskne mõjuanalüüside ja uuringute programm, mis aitaks teha teadmistepõhiseid valikuid.
- Välja töötada rohelise eelarvestamise põhimõtted ning sarnaselt ELi tasandi kestliku rahastamise printsiipidega peab iga eelarvekulutus kaasa aitama mõne rohe-eesmärgi saavutamisele ega tohi kahjustada ühtegi teist.
- Koostada riiklik prioriteetide nimekiri digitaalsetest rohelahendustest, mis toetavad rohepöörde elluviimist, ja asuda neid kiirelt arendama.
- Keskkonna- ja kliimateadlikkuse suurendamiseks arendada roheoskusi ja -teadmisi kõikidel haridustasemetel ning elukestvas õppes. Selleks on vaja täiendada kõikide ministeeriumide üleselt hariduse ning teadlikkuse suurendamise tegevuseesmärke ja -põhimõtteid, et need prioriseeriks kestlikku arengut ning seda toetavaid väärtusi.
- Rohepoliitika keskmesse panna elukvaliteeti parandavad tegevused, millel on mitmeid positiivseid kaasmõjusid. Kõikides võtmevaldkondades on lisaks otsesele positiivsele keskkonnamõjule veel mitmeid võimalikke võite. Keskendudes targalt nende positiivsete kõrvalmõjude maksimeerimisele, on võimalik oluliselt kasvatada iga investeeritud euro ühiskondlikku tasuvust ning vältida tarbetuid negatiivseid kulusid.
- Rohepoliitika integreeritud juhtimiseks lähtuda kõikide strateegiliste dokumentide ja tegevus-kavade ning õigusaktide koostamisel ja eelarveliste otsuste tegemisel lähtuda kesksetest põhimõtetest, mis aitavad tagada rohepöörde eesmärkide tasakaalustatud saavutamise. Kõikide tasandite otsused peavad olema kooskõlas rohepöörde tegevuskava eesmärkidega ning.
- kliimaneutraalsuse poole liikumisele kaasa aitavad;

- elurikkust, ökosüsteemide head seisundit ja loodusressursside säästlikku kasutust toetavad ning vajaduse korral nende taastamist ja taastumist edendavad;
- ressursikasutust vähendavad/tõhustavad ja ringmajandust edendavad;
- sotsiaalset õiglust tagavad, regionaalselt tasakaalustatud ja vastutustundlikud;
- konkurentsivõimet toetavad ja kulutõhusad.

VALDKONDLIKUD PÕHISOOVITUSED ROHEPOLIITIKA EDUKAKS ELLUVIIMISEKS.

- Parandada ligipääsu investeringuteks vajalikule kapitalile. selleks alandada pankadele seatud roheinvesteeringute kapitaliseerimise nõudeid, Eesti Pangal osta vähemalt 100 miljoni euro väärtuses Eesti rohevõlakirju ning mitmekordistada KredExi kaudu antavaid laenutagatise nõnda, et nende abil oleks võimalik teha ka suurinvesteeringuid. Iga täiendav 100 miljonit eurot KredExi kapitaliseerimist tagatisinstrumentide jaoks aitab stimuleerida ca 1 miljardi euro jagu investeeringuid.
- Õiglase ülemineku tagamiseks määrata kindlaks siduv õiguslik raamistik, mille alusel väljutakse põlevkivi energeetilisest kasutamisest, ning astuda Ida-Virumaal täiendavaid samme lisaks seni plaanitule, sh kaaluda laenukäenduste, maksumeetmete, elukeskkonna arendamiseks mõeldud investeeringute rakendamist.
- Ruumiplaneerimise vallas suurendada nii riigi kui ka kohalike omavalitsuste tasandil haldusvõimekust ja pädevust, et integreerida rohepoliitika põhimõtted ja eesmärgid planeeringutesse ning siduda rahastamine rohepöörde eesmärkide saavutamise saavutamise. Kiiret lahendust vajab eeskätt piiriüleste planeerimisküsimuste lahendamise mehhanism, mis reaalsuses ei tööta.
- Ringmajanduse arenguks panna toimima jäätmekäitluse ja pakendiringluse süsteem, kus regulatiivselt suurendada kohalike omavalitsuste kandvat rolli ja anda tööriistad jäätmete liigiti kogumise ja taaskasutusse suunamise korraldamiseks ning tootjatele anda regulatiivselt senisest aktiivsem roll ja vastutus pakendiringlust korraldavates tootjavastutusorganisatsioonides. Samuti on vajalik ringmajanduse arendamisel keskenduda suure mõjuga sektoritele, sh olemasolevatele tööstusettevõtetele.

- Avalikul sektoril ja ettevõtjatel arendada koostöös välja ühtne CO₂ ja keskkonnajalajälje (sh elurikkuse mõjude) hindamise metoodika ja seda toetavad digilahendused, mis kiirendaks nii kestliku rahastamise taksonoomia rakendamist kui ka aruandlust riigile.
- Viia läbi täiendkoolitused avalikus sektoris eesmärgiga parandada rohepöördeks vajalikke baasteadmisi ning oskusi seostada rohepööret oma valdkonnaga.
- Roheinnovatsiooni toetamiseks käivitada rohepöörde rakendusühtsuste keskus ning siduda teadus- ja arendustegevuse rahastamine rohepoliitika võtmevaldkondade vajadustega.
- Kliimariskidega paremaks kohanemiseks vaadata üle senised rahastusprioriteedid ning suurendada elukeskkonda, kriitilist infrastruktuuri ja elutähtsaid teenuseid kliimakindlaks tegevate investeeringute mahtu. Lisaks analüüsida erinevate majandussektorite haavatavust kliimariskidest ning rakendada meetmed kohanemisvõime vastupidavuse suurendamiseks.
- Kokku leppida kliima, elurikkuse ja sotsiaal-majanduslikust vaatest tasakaalustatud LULUCF sidumiseesmärk ja suurendada võrreldes praegusega maakasutussektoris seotud süsinikuvaru, parandada süsiniku sidumise võimet ning kokkulepitud säästlikkuse raamistikus investeerida kohaliku bioressursi väärindamise suurendamisse.
- Luua Eesti looduse taastamise kava, integreerida elurikkuse hoidmise ja taastamise printsiibid kõikidesse maakasutuspraktikatesse ja töötada välja tööriistad igaühe looduskaitse jõustamiseks. Suurendada looduskaitse ja looduse seire finantseerimist looduse kaitsmise ja taastamise vajaduse täitmiseks ja looduskaitsete piirangute hüvitamiseks.
- Transpordi ja liikuvuse arendamisel suunata investeeringutes rohkem vahendeid autokesksete suurobjektide asemel kestlikesse lahendustesse ja sellega vähendada negatiivseid keskkonnamõjusid.
- Koostöös ettevõtjate, teadlaste ja ekspertidega töötada välja põllumajandus- ja toidusektori roheülemineku eesmärgid ja prioriteetsed tegevused (roheülemineku tegevuskava) ning integreerida need põhimõtted läbivalt poliitikameetmetesse.

1. MIS ON ROHEPÖÖRE, MIKS SELLEGA KIIRE ON JA MILLISTELE VALDKONDADELE ON OLULINE EESTIS KESKENDUDA?

Rohepoliitika alus on põhimõte, et inimkonna heaolu ja majandusmudel peavad mahtuma planeedi taluvuspiiridesse (*planetary boundaries*). Maa taluvuspiirid on sellised inimtegevuse mõju tasemed ehk murdepunktid, mille ületamisel muutuvad ebasoodsad keskkonnamuutused pöördumatuks, ohustades ökosüsteemide suutlikkust muutustega kohaneda. Samuti mõjutab maa taluvuspiiride ületamine olulisel määral inimeste heaolu, tervist ja majanduslikku toimetulekut.

ÜRO all tegutsevate valitsustevaheliste paneelide IPCC ja IPBES raportite kohaselt on kliimamuutuse, elurikkuse kao, loodusressursside ülekasutamise ja maakasutuse muutuse negatiivsetest mõjudest ning ökosüsteemide degradeerumise tagajärgedest saanud igapäevane majanduslik reaalsus. ÜRO Keskkonnaprogrammi (UNEP) analüüsis „Heitmete puudujäägi raport 2021“ tõdetakse, et nii rakendatavad poliitikameetmed kui ka lubatud tegevused on kaugel 1,5 kraadi eesmärgist ja liiguvad pigem 2,7 kraadi kursil. Ainus viis säilitada lootust 1,5-kraadise eesmärgi saavutamiseks on liikuda kiirendatud tempos kliimanetraalsuse poole (UNEP 2021).

Euroopa Liidu roheleppe (sh „Eesmärk 55“) ambitsioonikus tuleneb häda-vajadusest kiireteks muutusteks just seetõttu, et senimaani ei ole kliimamuutusega kaasnevaid riske piisavalt tõsiselt võetud ning tegutsetud on liialt aeglaselt. See, milline on keskkonna seisund ning inimkonna heaolu, sealhulgas majandus järgnevatel kümnenditel, sõltub sellest, kuidas suudame ellu viia rohepöörde kogu maailmas, sealhulgas Eestis.

Rohepoliitika põhiülesanne on kujundada kestlik, loodust ja keskkonda hoidev globaalselt konkurentsivõimeline, kliimariskidest vähe haavatav ning õiglane tuleviku Eesti majandus ja ühiskond. See suund sisaldub ka Riigikogus 2021. aasta maikuu vastuvõetud strateegias „Eesti 2035“, mille kohaselt on aastaks 2050 Eesti konkurentsivõimeline, teadmispõhise ühiskonna ja majandusega kliimanetraalne riik, kus on tagatud kvaliteetne ja liigirikas elukeskkond ning valmisolek ja võime kliimamuutuste põhjustatud ebasoodsaid mõjusid vähendada ja positiivseid mõjusid parimal viisil ära kasutada (Vabariigi Valitsus 2021).

Rohepöördel on majanduslik mõju. Majandusanalüüse näitavad, et rohepööre on kõiki otseseid ja kaudseid mõjusid arvestades odavam kui selle tegemata jätmine. Mida kauem vajalikke muudatusi edasi lükatakse, seda kallim see ühiskonnale on. Euroopa Keskpang tegi aastal 2021 uurimuse, mis hindas kliimariskide realiseerumise majanduslikku mõju Euroopa ettevõtlus- ja pangandus-sektorile ning võrdles neid „Eesmärk 55“ soovitud tulemusteni viivate leevendusmeetmete rakendamisega. Võrdlus näitas, et kiired investeeringud heitmete vähendamisse ja kestli-kule majandusmudelile üleminekuks on ELi tasandil pikaajaliselt soodsam ja tulusam stsenaar-

rium. Samamoodi selgus värskest Ühendkuningriigi kohta tehtud analüüsist, et 2013. aastal kalliks peetud taastuvenergia ja energiatõhususe toetuste kärpimise tõttu oli energiahindade tõusu kulu ühiskonna jaoks 2,5 miljardit naela suurem kui toonaste toetustega jätkamise korral oleks olnud¹.

Rohepööre on koos digipöördega suur majanduslik võimalus. Ainuüksi energietikasektor vajab Euroopa Komisjoni hinnangul igal aastal ELis täiendavalt 336 miljardi euro jagu investeeringuid². Roland Bergeri hinnangul loob ringmajanduse ärimudelile üleminek juba aastaks 2025 ehitussektoris täiendava 600 miljardi eurose turu³. Samamoodi eeldatakse targas põllumajanduses valdkondlike IT-lahenduste turu kasvu ca 30 miljardi euroni aastaks 2023⁴. Säärased võimalused peituvad kõikides rohepoliitika valdkondades, kuid nendest osa saamiseks on vaja luua head tingimused tarkade lahenduste kasutuselevõtuks nii Eestis kui ka nende innovatiivsete lahenduste viimiseks globaalsele turule.

Rohepöörde elluviimisega seotud tulud, võimalused ja kulud ei jaotu riikide ja piirkondade vahel ühtlaselt. Seetõttu on vaja tarku, kohalikku konteksti arvesse võtvaid valikuid nii Eesti kui ka ELi tasandil.

Rohepoliitika meetmete rakendamine toob sotsiaal-majanduslike mõjude mõttes ühiskondlikul tasemel kasu. See ei tähenda automaatselt, et ettevõtte või eraisiku seisukohast on tegu finantsiliselt atraktiivse investeeringuga. Seetõttu on rohepöörde vaatenurgast üks peamisi küsimusi, kuidas luua atraktiivne raamistik ning toetavad finantsmeetmed, mis muudavad need investeeringud ka erasektorile ja eraisikutele tasuvaks ja motiveerivaks ning toetavad ettevõtete konkurentsivõime säilimist või kasvu.

Rohepöörde elluviimisel ühiskonnas mängivad võtmerolli haridus ja teadus. Rohepöörde alustalaks on keskkonna- ja kliimateadlikkuse suurendamine ning kestlikkusele suunavate väärtuste ja teadmiste levik ühiskonnas. Roheoskusi, -teadmisi, -kompetentse ja väärtusi suunavad tegevused on aluseks roheinnovatsioonil ja roheoskustel baseeruvatele töökohtadele, hoiakute muutusele ning seeläbi ühiskonna ja majanduse rohepöördele.

Rohepoliitika keskmesse tuleb seada elukvaliteeti parandavad tegevused, millel on mitmeid positiivseid kaasmõjusid. kõikides võtmevaldkondades on lisaks otsesele positiivsele keskkonnamõjule veel mitmeid võimalikke võite. Efektivsema ruumiplaneerimisega on võimalik märkimisväärselt vähendada kasvuhoonegaaside (KHG) heitmeid, st vähendada autostumist, luua tingimused jalgsi või rattaga liikumiseks, millel seejuures on positiivne tervisemõju. Linnadesse rohealade juurde loomine aitab vähendada kuumasaarte teket, mis omakorda tähendab väiksemat energia-

1 Carbon Brief (2022) www.carbonbrief.org/analysis-cutting-the-green-crap-has-added-2-5bn-to-uk-energy-bills

2 vt https://europa.eu/investeu/contribution-green-deal-and-just-transition-scheme_en

3 www.rolandberger.com/en/Insights/Publications/It's-time-for-construction-to-embrace-the-circular-economy.html

4 www.statista.com/statistics/766793/global-iot-in-agriculture-market-size/

kulu hoonete jahutamiseks. Samuti on uuringud näidanud rohealade mõju vaimse tervise parandamisele ja stressi vähendamisele. Hea ventilatsiooni ja valgustusega hooned ei ole mitte ainult energiatõhusad, vaid parandavad seal töötavate ja õppivate inimeste sooritust jne. Keskendudes targalt nende positiivsete kõrvalmõjude maksimeerimisele, on võimalik oluliselt kasvatada iga investeeritud euro ühiskondlikku tasuvust ning vältida tarbetuid negatiivseid kulusid.

Rohepööre tähendab nihet majanduse kasvult elukvaliteedile ja piisavusele. Rohepööre ei tähenda seega lõputut majanduslikku ja heaolu kasvu puhtamate tehnoloogiate abil.⁵

2019. aastal tehtud Eesti kliimaambitsiooni tõstmise võimaluste analüüs⁶ tõi CO₂ vähendamise mõttes esile märkimisväärsed vahed erinevatel poliitikameetmetel, **seetõttu on kiireks eduks vajalik keskenduda suure mõjuga valdkondadele ja tegevustele ning alustada kõige kuluefektiivsematest meetmetest.**

5 www.gov.uk/government/publications/final-report-the-economics-of-biodiversity-the-dasgupta-review

6 cdn.sei.org/wp-content/uploads/2019/10/aruanne-net0-sysinik-2050-191010.pdf

2. MILLISED ON PEAMISED ARENGUSUUNAD EESTI VÕTMEVALDKONDADES JA MIS SENI TEHTUD ON?

Aastate jooksul on mitmes rohepoliitika valdkonnas toimunud positiivseid muutusi. 1990. aastaga võrreldes on majanduse restruktureerimise ja Euroopa emissioonikaubanduse hinnasurve tulemusena vähenenud energeetikasektori KHG heitkogused 66,8%, sh energeetikatööstuses 70,9%. Samuti on viimasel kümnendil märgatavalt kasvanud taastuvenergia osatähtsus energia lõpptarbimises, mis on jõudnud 31,9%-ni. Pääaegu 30% põllumajandusmaast hoitakse püsirohumaana, mis toetab elurikkust ja aitab talletada süsinikku. Püsivalt hooldatakse umbes 35 000 ha poollooduslikke kooslusi ning nende taastamisega jätkatakse. Mahepõllumajanduskultuuride kasvupind kasvas 2013.–2020. aastal 46% ja moodustas 2020. aastal 22% kasutatavast põllumajandusmaast. Eesti metsasus on taasiseseisvuspärioodil kasvanud ning Eesti metsa- ja puidutööstuse näol on üles ehitatud arvestatav biomajandusharu. Samuti on viimasel viiel aastal kasvanud investeeringud teadus- ja arendustegevusse 1,79%-ni SKP-st 2020. aastal ning üldine innovatsioonivõimekus.

Me ei alusta rohepöördega nullist, sest meil on olemas mitmed vajalikud poliitilised alusdokumendid ning rakendatavate meetmete hulk ja maht on kasvanud. kindlaks on määratud nii laiapõhjalised eesmärgid (nt „Eesti 2035“, kliimapolitiitika põhialused) kui ka sektoraalsed sihid (nt energiamajanduse arengukava, transpordi ja liikuvuse arengukava, põllumajanduse ja kalanduse valdkonna arengukava 2030 jne). Kasvanud on nii riigieelarvest, välisvahenditest kui ka Euroopa heitmekaubanduse süsteemi ETS tuludest tehtavate rohepöörde eesmärkide elluviimist toetavate tegevuste maht.

Aga on ka valdkondi, kus me pole edasi liikunud või on trendid Eesti jaoks soovimatus suunas. Eestis on endiselt majanduse jaoks suur probleem tööstuse väike ressursitootlikkus (2020. aastal 0,6 eurot/kg), mis on viimasel kümnendil suuresti paigal püsinud. Olmejäätmete ringlussevõtu määr oli 2019. aastal 30,8% ja see on samal tasemel püsinud alates aastast 2014. Eesti looduse seisundi koondnäitajad on halvenemas ja väljaspool kaitstavaid alasid on looduse seisund sageli vilets. Elurikkuse pikaajaline seire on vähene. Keskkonnaalase tulemuslikkuse indeksi näitajas (ingl Environmental Performance Index, EPI) on Eesti 2004. aastaga võrreldes langenud aastaks 2020 maailmas 26. kohalt 30. kohale, sealhulgas ökosüsteemide elujõulisuse puhul 7. kohalt 34. kohale⁷. Maakasutussektori süsiniku sidumise võime on alates 1990. aastast vähenenud 3 korda (ca 3 miljonit tonni CO₂ ekv aastatel 1990–2016 on viimase viie aastaga liikunud 1 miljoni tonnini). Põllumajandustoodangu kasvuga on kaasnenud KHG emissioonide kasv. Aastatel 2000–2020 kahekordistus mineraalväetiste ja taimekaitsevahendite kasutamine, jäädes vaatamata keskkonnakoormuse kasvule intensiivsusest oluliselt alla ELi keskmise. Transpordivaldkonnas on jätkunud kiire autostumine ja vähenenud ühistranspordi kasutajate osakaal, sh on rattakasutuse osakaal jäänud marginaalseks võrreldes ELi keskmisega. Aastatel 2000–2014 suurenes hoonealune pind elaniku kohta Eestis 18%, samal ajal vähenes

⁷ epi.yale.edu/epi-results/2020/country/est

Eesti rahvaarv 5%. See viitab, et maakasutus Eestis muutub aina ebatõhusamaks, tekitades ebasoodsaid keskkonnamõjusid⁸.

Arengukavad viime ellu osaliselt. valdkondlikes arengukavades on seatud ambitsioonikad eesmärgid, aga sageli viiakse ellu neid tegevusi, mida saab rahastada välisvahenditest. Tegevusi viiakse ellu väiksemas mahus, kui eesmärkide saavutamiseks vajalik oleks (nt looduskaitse, energiatõhususe jt valdkondades), või viiakse meetmeid ellu proportsioonides, mis ei toeta kõigi arengukava eesmärkide saavutamist (nt transpordivaldkonnas on põhiinvesteeringud pigem autostumist toetavad kui keskkonnahoidlikku liikuvust eelistavad). Vähem edukalt oleme rohepööret suutnud suunata regulatiivsete meetmetega: nii näiteks on planeerimisseaduses olemas terviklik raamistik säästvaks ruumiliseks planeerimiseks, kuid tegelikkuses napib kohaliku omavalitsuse tasandil pädevaid inimesi planeerimise rohepöörde tööriistana kasutamiseks. Aktsiisid ja keskkonnatasud on seniste määrade juures olnud pigem tuluallikad, mitte käitumise suunajad. **Nii riiklikul kui ka kohalikul tasandil on Eesti väljakutse, kuidas arengukavades plaanitud kiiremini ja veel paremini ellu viia, et muudatused ei tuleks praeguste keskkonna ja kliimaga seotud väljakutse kontekstis liiga hilja ning me ei kaotaks konkurentsivõimes neile, kes suudavad kiiremini liikuda.**

Rohepoliitika aluspõhimõtted ei ole Eesti arengukavade kõikidesse eesmärkidesse ja tegevustesse läbivalt ja tugevalt integreeritud.

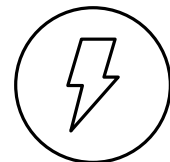
8 planeerimine.ee/juhendid-ja-uuringud/nutikas-kahanemisega-kohanemine-eestis/

3. ROHEPÖÖRDE TAKISTUSED JA SOOVITUSED VALDKONDADE KAUPA

3.1. LÄBIVAD SOOVITUSED ROHEPOLIITIKA ELLUVIIMISE JUHTIMISEKS

- Rohepöörde elluviimiseks luua tõhus juhtimissüsteem: vaja on koostada rohepöörde tegevuskava, kus on riigile kehtestatud selge vastutus tegevuste eest ja selged ülesanded KOVidele, võimalused ettevõtjatele ja inimestele, sh koos kesksete mõõdikute ja rahastusega. Valitsuse rohepoliitika juhtkomisjoni kõrvale luua alaline nõuandev koda, kus oleksid kaasatud ettevõtjad, teadusasutused ja sotsiaalpartnerid. Igal aastal on vaja teha ülevaade rohepoliitika elluviimisest.
- Koostada põhjalik kommunikatsiooniplaan, et anda selgeid ja ühtseid sõnumeid nii eraisikutele, ettevõtetele kui ka KOVidele. Luua rohepöörde elluviimist toetav keskne mõjuanalüüside ja uuringute programm, mis aitaks teha teadmistepõhiseid valikuid.
- Välja töötada ja rakendada rohelse eelarvestamise põhimõtted ning sarnaselt ELi tasandi kestliku rahastamise printsiipidega peab iga eelarvekulutus kaasa aitama mõne rohe-eesmärgi saavutamisele ega tohi kahjustada ühtegi teist.
- Koostada riiklik prioriteetide nimekiri digitaalsetest rohelahendustest, mis toetavad rohepöörde elluviimist, ja asuda neid kiirelt arendama.
- Rohepoliitika keskmesse tuleb seada elukvaliteeti parandavad tegevused, millel on mitmeid positiivseid kaasmõjusid. Kõikides võtmevaldkondades on lisaks otsesele positiivsele keskkonnamõjule veel mitmeid võimalikke võite. Keskendudes targalt nende positiivsete kõrvalmõjude maksimeerimisele, on võimalik oluliselt kasvatada iga investeeritud euro ühiskondlikku tasuvust ning vältida tarbetuid negatiivseid kulusid.
- Kõikide strateegiliste dokumentide ja tegevuskavade ning õigusaktide koostamisel ja eelarveliste otsuste tegemisel tuleb lähtuda kesketest põhimõtetest, mis aitavad tagada rohepöörde eesmärkide saavutamise. Kõikide tasandite otsused peavad olema kooskõlas rohepöörde tegevuskava eesmärkidega ning:
 - kliimaneutraalsuse poole liikumisele kaasa aitavad;
 - elurikkust, ökosüsteemide head seisundit ja loodusressursside säästlikku kasutust toetavad ning vajaduse korral nende taastamist ja taastumist edendavad;
 - ressursikasutust vähendavad/tõhustavad ja ringmajandust edendavad;
 - sotsiaalset õiglust tagavad, regionaalselt tasakaalustatud ja vastutustundlikud;
 - konkurentsivõimet toetavad ja kulutõhusad.

3.2. ENERGEETIKA

3.2.1 MIDA ON PRAEGUSES KRIISIS KOHE VAJA TEHA?

Sõjal Ukrainas ja rakendatud majandussanktsioonidel on juba oluliste sisendressursside kättesaadavuse halvenemise näol olnud väga selged mõjud energiaturgudele ja paljudele majandussektoritele. Järsult on suurenenud maagaasi (aga ka vedelkütuste) varustuskindluse riskid, mistõttu on väga haavatav küttesektor, aga ka tööstus. Seetõttu on rohepöörde kiirem elluviimine muutunud veelgi olulisemaks, kuna seeläbi on võimalik parandada nii energiajulgeolekut kui ka vähendada haavatavust tarneahelate tõrgetest.

SEETÕTTU SOOVITAME KOHE.

1. keskenduda lahendustele, mis on pikaajaliselt jätkusuutlikud ja mida annab rakendada kohe;
2. mitmekordistada kõikide planeeritud energia- ja ressursisäästu meetmete mahtu (sh tarbimise juhtimise lahendused) ja kiirendada nende ellurakendamise tempot (*front loading*);
3. välja töötada lisameetmed (toetus ja laen/laenugarantii), mis kiirendaksid majapidamiste ja ettevõtete investeeringuid päikeseelektrijaamadesse, soojuspumpadesse, bioenergialahendustesse ja akusalvestusse;
4. viia ellu valmis arendatud energeetikaprojektid ja kiiresti rakendatavad tehnoloogiad, mis tagaksid jätkuva varustuskindluse soojamajanduses ja Venemaa maagaasist sõltumatuse 2022/2023. a kütteperioodiks: investeerida LNG impordivõimekuse loomisse, et asendada rohkem saastavate kütuste kasutamist, seada ajaline eesmärk (nt 2035) fossiilselt imporditud maagaasilt kohalikule taastuenergiale maksimaalseks üleminekuks ja tagada seeläbi kliimaneutraalsuse saavutamiseks vajaliku usaldusväärse gaasisüsteemi säilimine nii bio-metaani, vesiniku kui ka sünteetiliste gaaside arenguks tulevikus;
5. piirata biomassi kasutust elektritootmises nii, et oleks tagatud kaugkütte piirkondades soojusenergia tootmine biomassist kliendile kättesaadaval tingimusel;
6. koostada riiklikult tähtsate projektide nimekiri (suurenergeetika ja salvestamise kohta), luua nende menetlemise ja elluviimise eest vastutav rakkerühm ja kiirendada nendega seotud planeerimise, loamenetluste ja võrguga liitumise protsesse;
7. luua energiajulgeolu suurinvesteeringute käendusmeede;
8. investeerida jaotusvõrkude suutlikkusse liita hajaenergeetika lahendusi ning töökindlusse kriisiolukordades ja saarelises laadis;
9. lihtsustada väikeenergeetika projektide menetlusprotsesse: ehitusloa kiirendatud menetlus (alla 5 kW, kui ei ole muinsuskaitse all olev hoone) või ehitusloa nõudest ajutiselt loobumi-

ne ning loobuda igasugustest nõuetest ja liitumis/võrgutasudest mikrolahenduste päikseparkide liitmisel elektrivõrku – kuni 800 W);

10. võtta kõik taastuenergeetika hoonestusload menetlusse;
11. luua fantoomliitumiste vähendamiseks ja projektide kiirema elluviimise ergutamiseks preemiasüsteem, kus võrguettevõtte kompenseerib liitujale kuni 50% liitumistasust, kui ühendatud elektrijaam hakkab tööle hiljemalt 2 aastat pärast seda, kui võrguettevõtte on liitumise välja ehitanud;
12. töötada välja meetmete pakett 1 TWh biogaasi tootmisvõimekuse väljaarendamiseks;
13. piirata põlevkivielektri kasutamine varustuskindluse reserviks konkreetse tähtajaga koos taastuenergiat tasakaalustavate ja tipukoormust katvate juhitavate võimsuste asendustavate investeeringute vajaduse määramisega: vastasel juhul see tõrjub investeeringuid uutesse puhastesse võimsustesse;
14. selgitada kiirelt välja kõige haavatavamad imporditud kaubagrupid ja võimalused haavatavust vähendada kas kohalike säästlikkuse kriteeriumidele vastavate bioressurssidega asendamise või ringmajanduse lahenduste kaudu. Sektorite/väärtusahelate kaupa rakendada investeeringuid materjalide taaskasutamise lahenduste juurutamiseks Eestis;
15. rakendada kiirelt meetmeid, mis soodustavad säästlikku liikuvust (ühistransport, jalgsi ja jalgrattaga liikumine), elektritransporti ja kohaliku biometani kasutamist.

3.2.2. MILLISED ON ENERGEETIKAVALDKONNA PEAMISED STRUKTUURSED PROBLEEMID?

- **Energia- ja ressursisääst pole siiani olnud läbivaks prioriteediks.** kuigi energiatõhusus on ELi ja Eesti energiastrateegiates kesksel kohal, siis seni on meetmed keskendunud kõige rohkem hoonetele ning palju vähem tähelepanu on pööratud tööstuse, transpordi, põllumajanduse jt sektorite säästupotentsiaali kasutamisele. Väga kõrged energiahinnad on oluliselt tõstnud huvi ja valmisolekut investeeringuteks, kuid sinna kõrvale on vaja toetavat raamistikku. Lihtsalt energiaallikate vahetamine CO₂ vabade vastu ei suuna meid kestlikule teele. Suurusjärgu võrra enam on vaja keskenduda energiasäästule, kuna ka kliimaneutraalsete tehnoloogiate tootmisel ja kasutuselevõtul on oma arvestatav jalajälg.
- **Puhta elektritootmise arendamise tempo ei vasta Eesti vajadustele ja julgeolekuolukorrale.** käimasolev energiahindade kriis on näidanud, et kuigi KHG heitmete vähendamisega oleme ETS hinnasurve mõjul hakkama saanud, siis kohaliku puhta tootmisportfelli areng pole olnud piisavalt kiire ning tootmisvõimsuste nappus on toonud kaasa energiahindade tõusu. Eeldus, et taastuenergia ennaktempos arendamine on ühiskondlikult väga kulukas, ei vasta enam tõele. Nii Majandus- ja Kommunikatsiooniministeeriumi (MKM) tellitud ja Euroopa Komisjoni rahastatud Eesti elektrisüsteemi dekarbonisee-

rimise analüüs⁹ kui ka Rohetiigri energia teekaart¹⁰ näitasid, et tehnoloogiate arengu abil aitab puhta energia portfelli arendamine pikas perspektiivis tagada mõistliku tasemega energiavarustuse ning samal ajal mõjub positiivselt ka SKP-le.

- **Planeerimisprotsess on rohepöörde pudelikael.** kitsaskohti on seejuures mitmeid. Lisaks eluhoonete ja taristu paiknemisest, riigikaitsealistest ning looduskaitsealistest vajadustest tulevate piirangutele, mille puhul on vaja tasakaalustatud lahendusi ning kohalike kogukondade kaasamist, on probleemiks ka menetluseks vajalike ekspertide nappus (seda nii Keskkonnaametis kui ka spetsiifiliste planeeringuks vajalike hindamiste läbiviijate hulgas, seda eriti keskkonnamõju strateegilise hindamise ja keskkonnamõju hindamise (KSH ja KMH) puhul, kus ranged nõuded ekspertidele on viinud väga kontsentreeritud turu tekkimiseni) ning haldussuutlikkus planeerimisprotsesside läbiviimisel. Probleemiks on ka senine „monofunktsionaalse“ maakasutuse standard: tuule- või päikeseparke ei integreerita muu maakasutusvajadusega ja looduskaitseliste eesmärkidega, sh degradeerunud elupaikade taastamisega.
- **Investeeringukeskkonnas on palju määramatust ning kapitalile ligipääsul on jätkuvalt takistusi.** kõrged energia- ja süsinikuhinnad on pealtnäha loonud puhta elektritootmise jaoks stimuleeriva keskkonna, kuid eelkõige on börs efektiivne olemasolevate võimsuste turule pääsemise reastamiseks, mitte uute investeeringute stimuleerimiseks. Arutelud ETSi muutmise ja elektribörside reformimise üle tekitavad ebakindlust, samuti ei ole praegu veel selge, kas meie naaberriigid otsustavad oma toetuspoliitikat muuta, et ennaktempos uusi võimsusi rajada, mis omakorda mõjutaks Eestisse tehtavate investeeringute konkurentsipositsiooni. Rahvusvaheliste finantseerijate (nagu EBRD, EIB jt) jaoks on oluliseks kriteeriumiks ka riigi seotus investeeringuga (nagu nt Põhjamaades on KOVid investoriteks või avalik sektor panustanud võlakirjade ostmisega, garantiide andmisega), näitamaks oma eeskujuga, et need investeeringud on olulised.
- **Energia salvestamine on olulisem kui seni arvatud ning vajab prioriteetset tegutsemist.** nii Rohetiigri energia teekaardi kui ka Euroopa Komisjoni rahastatud Eesti kliimanetraalse elektritootmise analüüs näitasid olulist vajadust salvestamis/tasakaalustamisvõimsuste järele (mudeli mõned stsenaariumid eeldasid isegi mahus 4000+ MW akusid), kuid neil on spetsiifiline äririsk: nad on vajalikud süsteemi ja turu stabiilsuse jaoks, kuid mida rohkem on tasakaalustavat võimsust, seda väiksemaks hinnaerinevused lähevad ja tasuvus väheneb. Elektriautode akud hakkavad olema väga tähtsal kohal tulevikupaindliku ja targa võrgu toimimise seisukohalt, kuid nende mahu oluline kasv elektrituru arengu jaoks arvestatava mahuni võtab üle 10 aasta.
- **Puitse biomassi kasutuse piirid energeetikas tulevikus karmistuvad.** kohalikul biomassil on olnud väga oluline roll taastuvenergia osakaalu suurendamisel nii elektri- kui ka soojamajanduses, kuid Euroopa Komisjoni Teadusuuringute Keskuse 2021. a raport tõi välja, et praegune puidu kasutus energeetikas ei ole ELis kliima- ja elurikkuse mõt-

⁹ Trinomics, SEI Tallinn, TalTech, E3M „Transitioning to a climate neutral electricity generation in Estonia by 2050“ (2021) energiatalgud.ee/node/8917?category=1704

¹⁰ rohetiiger.ee/wp-content/uploads/2021/12/Energia-teekaart-17122021.pdf

tes ja kogu elutsükli arvestades positiivne¹¹. Seetõttu on Euroopa Komisjon tulnud välja uue ettepanekute paketi rangemate kestlikkuse kriteeriumide kehtestamiseks. Tulevikus on nii elektritootmises kui ka kaugküttes vaja alternatiivsete võimalike tehnoloogiate (nt tööstuslikud soojuspumbad, reovee jääksoojuse kasutamine jmt) kasutuseks valmis olla.

- **Jaotusvõrk on praegu veel tuleviku energeetikas pudelikaelaks.** praegune jaotusvõrk ei võimalda paljudes piirkondades liita väiksemahulisi taastuvelektri võimsusi, samuti on liitumisprotsess aeganõudev ja keerukas, mis aeglustab n-ö igapäevase rohepöörde elluviimist ja pigem süvendab regionaalset ebavõrdu. Samuti on turuosaliste võrdse kohtlemise seisukohalt riskiks olukord, kus praeguse suurima jaotusvõrgu omanikuks on turul tegutsev tootmisettevõtte.
- **Kohalikud omavalitsused ja eraisikud ei näe ennast rohepöörde keskmes.** ajalooliselt on energeetika olnud suurprojektide keskne, seetõttu on KOVide ja eraisikute peamine kokkupuude olnud planeeringute ja kooskõlastusprotsesside kaudu, mitte partnerite või ise investeerijatena. See on aegamisi küll muutumas (eriti mikroenergeetika arengu tõttu), kuid kaugeltki mitte piisavas tempos.

3.2.3 PEAMISED SOOVITUSED ENERGEETIKA VALLAS LÄHIAASTATEKS PLANEERIMISE JA LOASTAMISE KIIRENDAMISEKS.

- **Suurendada ekspertide arvu, kes saavad viia ellu erineva taseme planeeringuid ning olla keskkonnamõtjude hindamise juhteksperdiks ja kaasatud eksperdiks.** Takistuseks ei ole ekspertide puudus, vaid seadusega ja/või hanketingimustega eksperdile seatud piirangud.
- **Lihtsustada planeerimismenetluse ja ehitusloa menetlusega seotud regulatsiooni ning lühendada kogu menetlusprotsessi.** vähendada kooskõlastusringide hulka, seada igale etapile konkreetsed ja praegusest lühemad tähtajad, luua kohalikele selgem kaasamisprotsess, samuti suurendada kohtute pädevust ning ühtlustada looduskaitseseaduses toodud eksperdi ja keskkonnamõtju hindamise eksperdi nõuded.
- **Analüüsida, kas on võimalik Natura 2000 ja looduskaitsealadel strateegilisi hajaenergeetika projekte ellu viia.** mõistlik on välja selgitada, kas on võimalik väga põhjaliku hindamise tulemusena, rangeid piiranguid järgides ning leevendusmeetmed kaitstavatele elupaikadele või liikidele rakendades ühitada teatud juhtudel energeetikaprojektide arendamine tundlikel aladel.
- **Luua riiklikult oluliste projektide loetelu ning nende menetlemist tagav organisatsioon/kogu.** sarnaselt ELi ühishuvi projektide nimekirjaga, mis kaabab nii energeetika, salvestuse kui ka võrgutugevuse valdkonnad, eelistades Eesti teadus- ja arendustegevuse, innovatsiooni ning ettevõtluse kaudu arendatud tooteid ja teenuseid, ning

¹¹ publications.jrc.ec.europa.eu/repository/handle/JRC122719

nendele kiirendatud menetlusprotsessi loomine, kus on kaasatud eri sektorite võtmeorganisatsioonid ning on olemas mandaat lahendada võtmeküsimused.

- **Võimaldada puhta energeetika lahenduste rajamist kasutusest väljas olevatele aladele (vanad karjäärid jmt).** aitab parendada maaressursi kasutamise efektiivsust. **Väikeenergeetika kooskõlastamis- ja loastamisprotsessid masinõppel tuginevaks ja automaatseks.** lihtsamate projektide puhul (nagu katustele paigaldatavad päikesepaneelid jmt) töötada välja tüüptingimused, nõuded ning vajalik kontroll/kooskõlastamine viia masinõppel tuginevaks.

FINANTSEERIMISE SOODUSTAMISEKS.

- **Suurendada maksimaalselt KredExi kaudu antavate roheinvesteeringute laenu tagatisi ning luua suurtehingute meede.** KredExi kapitaliseerimine on riigile investeering, mitte kulu. Seejuures aitab iga täiendav 100 mln eurot KredExi kapitaliseerimist käenduste võimenduse, pankade ja ettevõtete omaosaluse kaudu stimuleerida ligi 0,7–1 miljardi euro jagu lõppinvesteeringuid majanduses. Roheenergeetika projektide suuremahulisuse tõttu tuleb suurendada maksimaalse käendussumma limiiti ning võrdsustada see limiit ka suurettevõtete jaoks, kuna nende investeeringute mõju on ka suurim (praegune maksimaalne suurettevõtte käenduse summa 1,5 mln eurot ei taga absoluutselt eesmärki).
- **Soetada Eesti Panga investeerimisportfelli 100 mln euro eest Eesti ettevõtete rohevõlakirju.** Eesti Pank on enda investeerimisportfelli juhtimisel EList sõltumatu ja paindlik. Arvestades ELi ühiseid kliimaeesmärke, võiks riiklik keskpank näidata eeskuju vähemalt 100 mln eurose mahuga portfelli loomisel, mis soetaks Eesti ettevõtete roheinvesteeringutega seotud võlakirju. Võlakirjade soetamine võib sisaldada maksimaalse osalusmäära piirangut, millega kaasneks suuremas mahus ka muude institutsionaalsete ja erainvestorite osalemine.
- **Luua tagatisinstrument, mis stimuleeriks pikaajaliste elektriostu lepingute (Power Purchase Agreement, PPA) turu arengut ka erasektori klientide seas.** hetkel on Eesti PPA turg alles arengu algusfaasis ning väikeste ja keskmise suurusega ettevõtete (VKE) puhul on probleem PPA vastaspoole krediidiriskiga, mida hindab finantseerimisasutus tootja finantseerimisel. Selleks, et väikesed ja keskmised Eesti ettevõtted saaksid pikemaks ajaks PPA-sid sõlmida ja oleksid finantseerijatele aktsepteeritavad, võiks riik (nt KredExi kaudu) garanteerida PPA lepingu krediidiriski ja sellega arendada kogu turgu ning võimaldada seega suurematel tarbijatel pikemaks hindu fikseerida. See aitaks kaasa ka täiendavate tootmisvõimsuste loomisele, kuivõrd lihtsustaks alginvesteeringu finantseerimist pankade poolt.

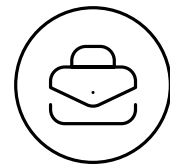
KOHALIKU TASANDI JA ERAISIKUTE KAASAMISEKS.

- **Luua side rohepöörde eesmärkidesse panustamise ja KOVide rahastamise vahel.** töötada välja süsteem, kus kohalikud omavalitsused, kes panustavad enim rohepöörde eesmärkide saavutamisse (nii planeeringutega soodustamisega kui ka ise roheenergiat tarbides), saavad eeliseid teiste kohalike omavalitsuste ees (nt tasandusfondi vahenditest või erinevate välisvahendite toetuste eraldamisel), lisaks rakendada ellu kohaliku kasu süsteem omavalitsuse territooriumile rajatud taastuvelektri investeeringute puhul.
- **Suurendada kohalike omavalitsuste energeetika ja planeerimise kompetentsi** ning tugevdada riigi ja omavalitsuste vahelist koostööd planeerimisprotsessis Ruumiloome ameti abil, kes nõustaks ja aitaks metoodikate ja arengukavade koostamisel, andmete kasutamisel ja otsuste tegemisel kohalikke omavalitsusi.
- **Suurendada eraisikutele mõeldud energiatõhususe, hajaenergeetika ja salvestustehnoloogiate toetuste ja finantsinstrumentide mahtu vähemalt 25 miljoni euron**i aastas. praegused toetusvoorud kaetakse taotlustega ülikiirelt, samas süvendavad kõrged energiahinnad veelgi vajadust ja huvi investeerida mikrolahendustesse. Salvestustehnoloogiate lisamine abikõlblike toetatavate tegevuste hulka aitaks kiirendada paindliku tarbimise juhtimise võimsuste lisandumist võrku.

ELEKTRIVÕRGUGA LIITUMINE LIHTSAMAKS.

- **Kujundada hajaenergeetikat, paindlikku tootmist ja tarbimist / tarbimise juhtimist premeeriv/eelistav võrgutasu süsteem.** samal ajal tagades, et võrgutasude süsteem ei looks eeliseid eraldi ühelegi elektritootjale. Jaotusvõrkude ressursi kasutuselevõtuks hajaenergeetikas ja laialdasema rohepöörde elluviimiseks Eestis tagada jaotusvõrguettevõtete iseseisvus ning sõltumatus tootmisettevõtetest.
- **Suurendada jaotusvõrkude arenduskohustust ja investeeringuid.** et jaotusvõrk oleks valmis rohepöördeks ja võimeline liitma endaga täiendavaid tarku tarbijaid, salvestus- ja taastuenergia tehnoloogiaid kõikjal üle Eesti.
- **Luua biomassi kestliku kasutuse tagamiseks tõhus ja läbipaistev süsteem.** taastuenergia direktiivi muudatusest tulenevate uute biomassi säästlikkuse kriteeriumide rakendamisel on vajalik luua kriteeriumide tõendamis- ja kontrollsüsteem nõnda, et riigil tekib võimalus biomassi kasutust ja säästlikkust efektiivselt kontrollida. See aitab luua usalduse avalikkuse silmis ning vähendab negatiivsete keskkonnamõjude või ka reputatsiooni riski Eestile.
- **Energia- ja ressursitõhususe ja -säästu investeeringud kolmekordistada ning seada see läbivaks prioriteediks.** väga paljudes sektorites (tööstus, põllumajandus, transport jne) on olulist kasutamata energia- ja ressursisäästu potentsiaali, mille paremat ärakasutamist saab soodustada nii toetus- kui ka finantsinstrumentidega (laenugarantii)

3.3 TEADMISMAHUKAS JA RAHVUSVAHELISELT KONKURENTSIVÕIMELINE ROHEMAJANDUS

PEAMISED PROBLEEMID

- **Puudub ühtne läbipaistev ja selge süsteem, kuidas oma keskkonnajalajälge arvestada, ja nõustamissüsteem, mis aitaks seda tõhusalt vähendada.** nii ettevõtted kui ka kliendid, partnerid ja rahastajad avaldavad järjest enam survet ja soovi panna keskkonnakoormuse vähendamisse ja kliimakriisi lahendamisse. Samas on turul olemas erineva kvaliteediga pakkujaid, riigid ja rahastajad arendavad oma metoodikaid ning on ebaselge, kas ja millal ning milline neist võiks muutuda kohustuslikuks ning kas millalgi muutub kliima/keskkonnamõju esitamine ka osaks majandusaasta aruandest.
- **Kohapeal arendatud rohetehnoloogiad napib ja suurem osa rohepöörde elluviimisest tugineb imporditud lahendustele.** võrreldes digiinnovatsiooniga on rohetehnoloogiate valdkond arengus Eestis selgelt maas. Rohetehnoloogiad on võrreldes IT-ga kapitali- ja arendusmahukamad ning arengut on pärssinud cleantech'ile keskendunud kapitali nappus, seda eriti kasvufaasis, kus on oht, et potentsiaalide ettevõtted kolivad mujale. Senised keskkonnaprobleemide lahendamisele suunatud meetmed on pigem toetanud juba välja töötatud imporditud tehnoloogiate juurutamist ning vähem uute, kohalikule innovatsioonile tuginevate lahenduste katsetamist ja turule toomist.
- **Teadus- ja arendustegevus pole piisavalt rohepoliitika prioriteetidega seotud ja ettevõtetega koostöö on pigem mõõdukas.** kuigi valdkondlikes arengukavades on olnud aastaid välja toodud prioriteetsed valdkonnad (sh energeetika ja ressurside väärindamine), on meetmete tasandil rohepöördega seotud rahastamise maht olnud mõõdukas ning rahastus eelkõige alusteaduste kvaliteedi, mitte missiooni/probleemipõhine. Samamoodi ei ole vaatamata ülikoolide pingutustele veel suuremahuline tehnoloogiasii- re ja koostöö ettevõtetega selles vallas käima läinud ning täpsemad fookused suure mõju ja võimalustega kasvuvaldkondades on tuvastamata.
- **Kõrghariduse planeerimine lähtub tööturu vajadustest sektorite põhiselt, mis ei toeta laiemat, integreeritud arusaama rohepöörde vajalikkusest ja elluviimisest.** Puudub laiapõhjaliste keskkonnateadmistega tööjõud. Rohepöörde valdkonda kuuluvaid teadmisi ja kompetentse on õpetatud üldhariduses peamiselt loodusteaduste valdkonnas, vaid vähesel määral seostatuna teiste valdkondadega. Üldhariduses ei ole kestlikuks arenguks vajalike teadmiste õpetamine olnud piisav, mida on näha napis keskkonnateadlikkuses.
- **Väikeste ja keskmise suurusega ettevõtete teadlikkus ja võimekus rohepöördeks on väike.** erinevad keskkonnanõuded, kvaliteedijuhtimise süsteemid ja regulatsioonid on seni keskendunud eelkõige suurettevõtetele, kel on seeläbi olemas tugevam baas uute nõuete ja suundadega kohanemiseks, VKEde ressursid ja võimekus on napimad; vajalik info on ettevõtjate jaoks ka laiali erinevates kanalites, milles on raske orienteeruda, samuti on mitmete rakendusüksuste vahel laiali rahastusmeetmed.

- **Suurettevõtete rohepöörde investeeringuid toetavaid meetmeid napib.** suurettevõtjad põhjustavad lõviosa keskkonnakoormusest Eestis (energia- ja veetarbimine, jäätmete, heitmed jne), seetõttu annaksid nende ettevõtete targad investeeringud kõige kiirema ja suurema positiivse mõju. Samas on mitmetes meetmetes suurettevõtted välis- tatud või sobivad rahastamiseks väga piiravatel tingimustel. Nt on laenukäenduste puhul maksimaalne lagi 1,5 mln euro juures, mis on väiksem kui VKE maksimaalne lagi ja selgelt liiga väike ambitsioonikamate investeeringute stimuleerimiseks.
- **Ebakindlus regulatiivse raamistiku suhtes hoiab investeeringuid tagasi.** kuna hetkel on mitmed väga olulised ELi tasandi regulatsiooni muutumises ning on ebasel- ge, millised uued kohustused milliseid sektoreid, millal ja kuidas puudutama hakkavad, siis on ettevõtjatel keeruline sihte seada.
- **Käendusinstrumentide mahud ei vasta rohepöörde investeerimisvajadustele ja rohefinantseerimise sektor vajab arendamist.** KredExi ettevõtuluslaenude käendused 2020. aastal summas 133 mln eurot võimaldasid ettevõtetel 2020. aastal kaa- sata pankadest lisarahastust summas 239 mln eurot. SEI 2019. aasta kliimaambitsiooni uuringu järgi vajab erasektor roheinvesteeringuteks järgmise 10 aasta jooksul ca 1 mld eu- rot aastas. Lisaks tagatiste piiratud mahtudele ei anna praegune makrofinantspoliitika (ka- pitalipuhvri, süsteemse riski nõuete jmt vallas) pangandussektorile stiimuleid soodustada roheinvesteeringuid.

PEAMISED ETTEPANEKUD

Rahastamisele ligipääsu parandamiseks ja investeeringute stimuleerimiseks.

- **Kehtestada lihtsamad kapitalinõuded kommertspankade rohelaenudele.** Eesti Pangal ja Finantsinspeksioonil on kasutada mitmed makrofinants- ja turujärelevalve vahen- did, mis jagunevad kapitalipuhvri nõuete (süsteemse riski puhver, vastutsükliline kapitali- puhver, süsteemselt olulise institutsiooni puhver, Pillar2 nõuded) ning laenu väljastamise nõuete vahel. Nende puhvrite ja nõuete kohaldamisel pankade riskiga kaalutud varadele (võttes aluseks nt ELi taksonoomia või muu standardiseeritud lähenemise) saab suurenda- da pankade riskiisu selliste finantseerimisprojektide soodustamisel.
- **Suurendada oluliselt kõikide KredExi käendusmeetmete mahtu.** senise koge- muse põhjal on tegemist pigem suhteliselt turvalise instrumendiga, arvestades ka kommert- spankade omavahenditega riskimist. Käendusmeetmete oluline suurendamine tähendaks KredExi ühekordset kapitaliseerimist, edasi on programm käendustasudest isemajandav. Riigile on tegemist kõige kasumlikuma „finantseerimistootega“, mis nõuab ühekordset kapi- taliseerimist (mis on eelarve mõttes investeering, mitte kulu), suurt võimendust majanduses ning ühtlustatud motivatsiooni, kus omakapitaliga riskivad ka ettevõtted ning pangad.
- **Töötada välja suurinvesteeringuid toetav meede ja/või kõrvaldada mahu- piirangud senistelt finantsinstrumentidelt.** vaja on tõsta KredExi maksimaalne

käendus- ja laenusumma oluliselt suuremaks senise 5 miljoni euroga võrreldes ja kaotada KredExi piirang suurettevõtete käendusele roheinvesteeringute tegemisel. Olemasolevate tingimuste kohaselt saavad väikesed ja keskmise suurusega ettevõtted taotleda KredExi käendust kuni 5 mln eurot, kuid suurettevõtted maksimaalselt 1,5 mln eurot. Need piirid on selgelt liiga väikesed ja vajavad tõstmist, selleks et stimuleerida mahukaid roheinvesteeringuid.

- **Suurendada planeeritava rohetehnoloogiate fondi mahtu.** kaasavad suuremaid investeeringuid äri laiendamiseks ning ümberasumise kutseid on üha enam. Viimast just seetõttu, et kapitalivajadus ühe investeeringu kohta on kasvanud ja Eestis sellist kapitali ega investorkonda pole varem olnud (kes nii riistvarasse kui ka jätkusuutlikesse tehnoloogiatesse investeeriks. Võib öelda ka, et puudub n-ö patient capital), mis suudaks katta hetkel arendusfaasis olevate ettevõtete kasvuvajadused.

KESKKONNAARUANDLUSE PARANDAMISEKS.

- **Standardiseerida riigi ja ettevõtjate koostöös keskkonnajalajälge (sh CO₂) puudutavate andmete kogumise ja edastamise metoodika ning kasutamise süsteem.** välja töötatud süsteemi baasilt saaks luua või integreerida olemasolevate registritega keskkonnamõjude registri (nn kliimaregister). Riigil on praegu olemas avaandmed, mis oleksid siin protsessis kasulikud, kuid neid ei saa kasutada ning nendele ligipääs on piiratud. Siin on Eestil agiilse digiriigina võimalik näidata teed, et kestlikkust puudutavate andmete kogumise ja kasutamise standardid võiksid olla ühtsed. Sarnaselt äriregistriga, kuhu ettevõtted edastavad oma äritegevuse kohta kasumiaruandeid, peaks olema keskne koht keskkonnamõjude edastamiseks. Süsteem peaks vastama tulevikus ka ELi taksonoomias toodud loogikale vastavate majandussektorite kontekstis. See tähendab andmete standardiseerimist, kesket kogumist ning avalikku juurdepääsu kõigile: avalikule sektorile, kodanikele, finantssektorile jms. Sarnaselt maksunduses ees seisva reaalaraja majanduse ja reaalaraja maksundusega võib ka siin olla eesmärgiks reaalaraja keskkonnamõjude jälgimine.

Töötada välja sektorite kaupa ning sektoritevahelisi seoseid välja toovad rohepöörde tegevuskavad. sarnaselt Rootsiga võiksid ettevõtluse katusorganisatsioonid, ettevõtjad, ülikoolid ja avalik sektor koostöös välja töötada eraldi plaanid koos ajakava, vajalike sammude ja investeeringutega rohepoliitika eesmärkide saavutamiseks. Need annaksid selguse ja kindlustunde nii sektori ettevõtetele kui ka rahastajatele, ühtlasi aitaks see kaasa ka ettevõtete ja ülikoolide koostöö süvendamisele vajalike innovaatiliste tehnoloogiate arendamisel ja rakendamisel.

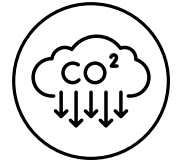
Luua ettevõtjate jaoks ühtne rohepöörde sisenemispunkt ja nõuandekeskond. praegu on keeruline orienteeruda, kellel on mis roll rohepöördealase info ja nõustamise vallas ja milliste projektidega millise organisatsiooni poole pöörduda. Seetõttu aitaks ühtne sisenemisvärv, kust saab esmase nõustamise ja info ning kust vajaduse korral suunatakse õige organisatsiooni või eksperdi juurde, kes saab ettevõtjale edasi olla partneriks.

ROHEPÖÖRET TOETAVATE TEADMISTE, OSKUSTE JA HOIAKUTE KUJUNDAMISEKS KOGU ÜHISKONNAS ON VAJA.

- Sarnaselt Rootsi, Soome ja Norraga anda süsteemselt jätkusuutliku arengu alast haridust, et kompenseerida tööturult puuduolevaid laiapõhjalisi keskkonnateadmisi.
- Pakkuda rohepöördealast täiendkoolitust kõikide tasemete õpetajatele ja õppejõududele.
- Suunata kõrg- ja kutseharidust tegelema lisaks roheoskustele ja -teadmistele ka kestliku arenguga, et tagada hoiakute ja väärtuste muutus järgmistes põlvkondades. Selleks luua erialadeülene töögrupp, sh humanitaar- ja sotsiaalteadlased, kes töötavad välja vajaliku õpperaamistiku.
- Osaleda rahvusvahelistes haridusvõrgustikes eesmärgiga jagada parimaid õpetamiskogemusi.
- Toetada rohepöördealast huvi- ja kodanikuharidust ning kodanikuteadust KIKi rahastusmeetmete kaudu.
- Suurendada kõrghariduse ambitsiooni olla juhtiv digi- ja rohepööret väärtustav ühiskond, mis baseerub adekvaatsetel teadmistel ja kriitilise analüüsi võimel.

Luua rohepöörde rakendusuuringute kompetentsikeskus. et parandada koostööd ettevõtetega ning teadus- ja arendustegevuse (TA) fookuseeritust, on vajalik luua rakendusuuringutele suunatud kompetentsikeskus, mille põhifookuses oleks teadmispõhise innovatsiooni soodustamine. Rakendusuuringute keskuse pädevusse võiks kuuluda rohepööret toetava teadus- ja arendustegevuse investeeringud.

Keskkonnameetmetes lisada innovatsioonikomponent. erinevates keskkonnaprobleemide lahendamisele suunatud meetmes (nt veemajandus, jäätmemajandus jne), kus seni on toetatud valmistehnoloogiate rakendamist keskkonnameetmete saavutamiseks, näha 10% ette uute lahenduste arendamiseks ja testimiseks.

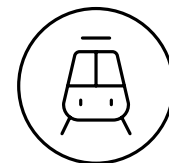
PEAMISED PROBLEEMID.

- CO₂ jalajälje hüvitamise ühikutega kauplemiseks puudub praegu maailmas ühtne regulatsioon. Kauplemine on korraldatud eraalgatuslikult loodud raamistike või standardite alusel (näiteks Verified Carbon Standard, Gold Standard). Kaubeldavate ühikute kvaliteet on ebaühtlane ja sellest tuleneb ka vabal turul kaubeldavate emissiooni vähendamise ühikute kehvkuvand. Küsitavusi ühikute kvaliteedis peegeldavad ka kaubeldavate ühikute hinnad, mis 2021. aastal jäid sõltuvalt valdkonnast keskmiselt 1–5 euro vahele. Võrdluseks, samal ajal jäid ELi ETSis kaubeldavate emissioonilubade hinnad 33–80 euro vahele ning CO₂ emissiooni vähendamise tegelik kulu ulatub sageli mitmesaja euronitonnist.
- Ühtse regulatsiooni puudumise tõttu vabatahtlikul emissioonikaubanduse turul kaubeldakse sageli ühikutega, mis ei vasta hea tava nõuetele. Hea tava nõuete kohaselt peavad kaubeldavad ühikud olema reaalsed, lisanduvad (*additional*), püsivad (*permanent*), ei tohi olla topelt loetud ega arvesse võetud ega topelt väljastatud, nad peavad olema mõõdetavad ning ei tohi põhjustada emissiooni õhku paiskamist mujal (*leakage*). Lisanduvuse kriteerium sätestab muu hulgas, et kui konkreetset riigis kehtib mõne valdkonna kohta emissiooni vähendamist puudutav regulatsioon või seadus, siis selles valdkonnas plaanitavad emissiooni vähendamise projektid ei ole lisanduvad. See tähendab, et peale Euroopa kliimaseaduse (European Climate Law) vastuvõtmist 2021. aasta juulis on praktiliselt kõik valdkonnad Euroopa Liidus emissioonide vähendamist puudutavate regulatsioonidega kaetud (ETS, ESR, LULUCF). Seetõttu ei lähe Euroopa Liidu pinnal plaanitavad *offset*-projektid enam üldtunnustatud **hea tava** kriteeriumidega kokku.

PEAMISED ETTEPANEKUD

- **Arendada välja Eesti jaoks sobilik „contribution claim“ ehk emissiooni vähendamisse panustamise mudeli raamistik, et nii ettevõtted kui ka eraisikud saaksid aidata kaasa Eesti kliimaeesmärkide saavutamisele.** Selleks, et avardada ettevõtete võimalusi emissiooni vähendamise projektidesse investeerida väljaspool oma tegevusala, arendavad CO₂ jalajälje kompenseerimise („offsetting“) alternatiivina mitmed institutsioonid (nt New Climate Institute, World Wildlife Fund) erinevaid versioone „contribution claim“ ehk emissiooni vähendamisse panustamise mudelist. Erinevalt CO₂ jalajälje kompenseerimisest ei võimalda investeringud emissiooni vähendamisse „contribution claim“ mudeli raames ettevõttel väita, et tema tegevus on süsinikuneutraalne või süsinikuvaba. Ettevõtte saab teada anda, millisesse emissiooni vähendamise projekti ta on investeerinud, et aidata kaasa CO₂ emissiooni vähendamisele, avalikustades ühtlasi projekti detailid ja panustatud summa. „Contribution claim“ mudeli hinna kujundamisele on lähenemisi erinevaid, kuid põhimõte on, et hind seaks ettevõtte reaalse valiku ette, kas oma põhitegevuses emissioone vähendada või panustada „contribution claim“ mudeli alusel emissiooni vähendamise projektidesse.

- Emissiooni vähendamisse panustamise mudeli puhul kehtestada selliste projektide miinimumkriteeriumid või n-ö hea tava, et need aitaksid vältida rohepesu ja tagaksid summade suunamise ka tegelikult kliimaneutraalsusele kaasa aitavatesse projektidesse.

3.5 TRANSPORT JA LIIKUVUS

PEAMISED PROBLEEMID

- Vastuolu strateegiate ja investeeringute prioriteetide vahel. infrastruktuuri investeeringute poliitika on olnud väga autokeskne ja investeerimisotsused ei ole alati teadmispõhised – kuigi valdkondlikud arengukavad/strateegiadokumendid seavad eesmärgiks ühistranspordi ja aktiivsete liikumisviiside eelisarengu, on rahastamisel olnud prioriteediks läbimurded, ringteed, eritasandilised ristmikud ja neljarajalised põhimaanteed, mis koos maksupoliitikaga on toetanud autostumise kasvu ning nõnda töötavad vastu rohepoliitika eesmärkidele, sh KHG vähendamisele.
- Ühe kohaliku omavalitsuse keskne ruumilise planeerimise süsteem ei toeta säästvat liikuvust, kohati töötab sellele vastu. Suuri omavalitsuste piiride ülese liikuvusmõjuga otsuseid teevad omavalitsused oma vaatenurgast, koostöö on puudulik ja puudub motivatsioonimehhanism säästlike eesmärkide reaalseks saavutamiseks.
- Ühistranspordi süsteemi areng on topanud eeskätt strateegilisel tasemel. linnades on liinivõrgustikud vanad ja regiooniüleseks integreerimata vaatamata ruumilistele muutustele ja valglinnastumisele, maakonnaliinide võrgustikud on ebaefektiivsed, ei vasta inimeste liikumisvajadustele, on integreerimata rongivõrgustikuga. Napib analüüsi ja planeerimise ressursi, valglinnastumine venitab liikuvusmustreid pikemaks, uute teenusmuudelite kasutuselevõtuks (nagu nõudepõhine transport) pole vajalikke soosivaid juriidilisi ja finantsilisi raamistikke suudetud luua. Tasuta ühistransport ei ole kaasa toonud kvalitatiivset arengut ühistranspordis ning selle otstarbekust on analüüsidega küsimuse alla seadnud nii sõltumatud eksperdid, Riigikontroll kui ka OECD-ITF.
- Riik kui tellija pole ära kasutanud täit potentsiaali kiirendada oma rahastusega üleminekut puhtamatele tehnoloogiatele. riigi investeeringud ja dotatsioonid maantee-, rongi- ja laevatranspordi vallas on väga mahukad (millele MKMi kõrval lisanduvad ka kõik muud avaliku sektori organisatsioonid, kes endale transpordivahendeid soetavad), aga seni pole kindlaks määratud selget plaani, kuidas dotatsioonide ning hangetega kiirendada puhaste tehnoloogiate kasutuselevõttu (elekter, vesinik, biometaan).
- Jalgsi ja rattaga argiliikumisse oleme panustanud tagasihoidlikult. kuigi teema on arengukavades väga olulisel kohal ning nii hea elukeskkonna, tervise kui ka keskkonnamõjude mõttes selge prioriteet, on investeeringud olnud seni tagasihoidlikud ja selgelt alla jäänud autostumist soosivatele tegevustele.

- **Elektriautode arvu kiireks kasvuks ei ole me laadimisvõimaluste mõttes valmis.** senine laadimisvõrgustik on olnud sõlmpunktide ja maanteevõrgustiku keskne, kuid elektriautode mahtude olulise kasvu korral on vajalik lahendada ka laadimisvõimalused korterelamutes ja tänavatel ning eriti väljaspool suurlinna ja põhimaanteid. Selleks hetkel plaan puudub.
- **Transpordi dekarboniseerimine toob kaasa vajaduse muuta maksusüsteemi.** riigieelarve mõttes on kütuseaktsiis väga olulise tähtsusega, samuti transpordivaldkonna investeringute rahastamise seisukohalt. Elektri-, vesiniku- ja biometaani transpordi arendes vähenevad riigi tulud märkimisväärselt, mistõttu ei ole senine maksumudel kestlik ning vajab ümberkujundamist. Samuti puudub praegusel süsteemil suunav mõju säästva liikuvuse poole ning süsteem ei tee vahet kasutajate vahel, kellel on linnades head võimalused autota liikumiseks või kellel hajaasustuses sisuliselt autole alternatiivid puuduvad.
- **Säästva linna-logistika initsiatiiv on seni vaid üksikutel erafirmadel:** linnades kaasneb e-kaubanduse kiire kasvuga logistikasüsteemist oluline mõju elu- ja looduskeskkonnale.

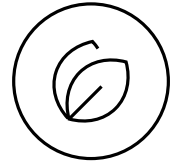
PEAMISED SOOVITUSED

- **Lua motiveeriv mehhanism eelarvestrateegiate sidumiseks liikuvusalaste strateegiliste dokumentidega.**
- **Lõpetada autoliikluse kasvu keskne planeerimine** ning suunata suurobjektide vahendeid säästliku transpordi arengut toetavatesse tegevustesse. See tähendab majanduskasvuga seotud autostumise ja autoliikluse prognoosidest loobumist ja planeerimist vastavalt strateegiates seatud säästva liikuvuse eesmärkidele. Praegused suurobjektid on seda tasuvamad, mida rohkem sinna autoliiklust prognoositakse. Suunamuutus tähendab seniste prioriteetide asendamist ökonoomsemate ja kestlikumate lahendustega, näiteks Rootsi nelja sammu infrainvesteeringute printsiibi kohaselt.
- **Lua meetmed linnade ja regioonide integreeritud ühistranspordi võrgustike uuendamiseks, integreerides need rongi ja teiste liikuvusteenustega,** sh katseprojektina ja prioriteedina viia esmalt lõpuni Tallinna ja Harjumaa integreeritud regioonalse liinivõrgu projekt, mille kogemusi saab kasutada edasiste meetmete loomiseks. See meede tähendab KOV piiriüleste kestlike otsuste tegemist ja osaliste motiveerimist selliste otsuste tegemiseks.
- **Tagada uuendatavate projekteerimisnormatiivide vastavus rohepöörde eesmärkidele.** Uuendatavad linnatänavate standard ja projekteerimisnormid määravad iga Eesti tee ja tänav ülesehituse ja on sellega kriitilise tähtsusega ohutu ja rohepööret toetava tänavakeskkonna loomisel. Hetkel on nende normatiivide kavandites selged vastuolud.
- **Parandada planeerimisseadust ja ehitusseadust, et suunata ruumilist arengut linnades ja pidurdada valglinnastumisest tingitud sundliikumiste kasvu.** ruumilise planeerimise nõuetega on võimalik seada rangemaid keskkon-

naalaseid piiranguid, reguleerida KOVide piiriülest otsustusprotsessi ja koostööd ning sinna kõrvale on võimalik premeerida säästlikumate planeeringute rakendajaid tulubaasi/toetus-tele ligipääsuga.

- **Töötada välja tulevikukindel transpordi maksustamise süsteem.** kuna kü- tuseaktsiis ei ole perspektiivne liikuvuspoliitilise suunava mõju puudumise ja elektriauto- de osakaalu kasvu tõttu, siis on vajalik ümber kujundada maksustamise alused selliselt, et oleks suunav mõju kestlikumate valikute poole, õiglased põhimõtted nii linnades kui ka maapiirkondades, samal ajal tagades ka vajaliku tulu infrastruktuuri investeeeringuteks.
- **Luua säästva liikuvuse andmete ja analüütika üleriiklik süsteem,** mis või- maldaks muutusi planeerida ja monitoorida. Praegu on nii andmed kui ka analüütika puudu- likud, sest neist saab teadmisi eeskätt autoliikluse ja ühistranspordi reaalse kasutuse kohta. Potentsiaal on ühistranspordil aga oluliselt suurem kui praegune kasutus.
- **Välja töötada plaan koos ajakava, meetmete ja vedava instantsiga ter- vikliku elektriautode laadimisinfrastruktuuri loomiseks.** elektriautodele üleminekuks on vaja sõidukite ostutoetuste asemel keskenduda laadimise infrastruktuurile üle Eesti ning võimsuste olemasolule jaotusvõrgus.
- **Jätkata rattateede põhivõrkude rajamise toetamist linnades.** Rattaga liiku- mise baasvajaduse e teedevõrgu lahendamine tagab ka kiire rattakasutuse kasvu ja loob võimalused säästvaks linnapiirkonna logistikaks. Arendada rattateid olemasoleva kõvakat- te (autoteede) arvelt, mitte suurendades pinnakatmist ja rohealade vähenemist. Integreeri- da rattateede rajamine linnade rohevõrgustiku parandamisega (kõvakattega alade liigenda- mine pöösaste ja puudega, nn rohelised rattateed).
- **Luua meetmed säästva linnavalitsemise kiireks arendamiseks.** see on kompleks- ne süsteem, mida ei saa vedada ainult erainitsiatiiv ega ka üksikud omavalitsused. Esimeste sammude ja katseprojektideni jõudmiseks on vaja meetmeid riiklikul tasemel.

3.6 KESTLIK TOIDUSÜSTEEM

PEAMISED PROBLEEMID

Roheüleminekut toetavate meetmete kujundamine

Viimase 20 aastaga on Eesti põllumajandustootjad peaaegu täielikult ajakohastanud kogu kasutatava tehnoloogia. Oluliselt on paranenud tööjõu tootlikkus, kasvanud põllukultuuride saagikus, piimalehmade produktiivsus, aga ka tootmissisendite kasutusintensiivsus. Rohepööre toob põllumajandus- ja toidusektoris uue arenguetapi. Järgnevate aastate investeeringud ja muutused põllumajandus- ja maakasutuspraktikate vallas tekitavad rajasõltuvuse aastakümneteks. **Praegu puudub põllumajandus- ja toidusektoris ühine arusaam Eesti oludes prioriteetsetest tegevustest roheüleminekuks ja „Talust taldrikule“ strateegia eesmärkide saavutamiseks. ELi tasandil 2030. aastaks sõnastatud „Talust taldrikule“ strateegia mõõdetavad eesmärgid ei võta arvesse liikmesriikide konteksti ja praegust positsiooni.** Eestis on mineraalväetiste, taimekaitsevahendite ja antimikroobikumide kasutusintensiivsus, aga ka mahepõllumajandusliku maa osakaal juba praegu sellisel tasemel, kuhu ELi keskmine peaks jõudma 2030. aastaks. Seetõttu ei ole otstarbekas kõikidele ELi liikmesriikidele seada ühesuguseid vähendus- või kasvueesmärgi.

ETTEPANEKUD

Roheüleminekut toetavate meetmete kujundamine

- Koostöös ettevõtjate, teadlaste ja ekspertidega välja töötada põllumajandus- ja toidusektori roheülemineku eesmärgid ja prioriteetsed tegevused (roheülemineku tegevuskava) ning integreerida need põhimõtted läbivalt poliitikameetmetesse. Prioriteetsetest tegevustest ühise arusaama kujundamine aitab ettevõtetel langetada otsuseid investeeringute ning põllumajandus- ja maakasutuspraktikate kohta ning loob selgust ka roheüleminekut toetava hariduse ning teadus- ja arendustegevuse alaste vajaduste vallas.
- Euroopa Komisjoniga läbirääkimistel, aga ka Eesti tasandil eesmärkide seadmisel ja lahenduste leidmisel tuleb lähtuda Eesti kontekstist ja praegusest olukorrast, mis on paljude näitajate poolest ELi keskmisest parem.

Mineraalväetiste ja taimekaitsevahendite kasutusintensiivsuse kasv

Põllumajandusest ja toidutootmisest lähtuv keskkonnakoormus on Eestis kasvutrendis. Kasvanud on nii mineraalväetiste kui ka taimekaitsevahendite kasutusintensiivsus. Senised põllumajandustoetustega seotud keskkonnakohustused ei ole suutnud takistada nitraadi- ega taimekaitsevahendite jääkide leostumist põhja- ning pinnavette. Aastatel 2015–2018 oli lämmastiku kasutamise efektiivsus 52%. Alla 70% efektiivsusega majandamisel suurenevad lämmastiku kaod vette, mulda ja õhku. Põllumajandustootjad on investeerinud täppisviljelust võimaldavatesse masinatesse ja seadmetesse, kuid teadmised selle tehnoloogia parimal viisil rakendamiseks on ebapiisavad. Praeguste trendide jätkumine võib tulevikus kaasa tuua keskkonna- ja konkurentsivõime probleeme.

ETTEPANEKUD

Mineraalväetiste ja taimekaitsevahendite kasutamine

- Suurendada ühise põllumajanduspoliitika (ÜPP) strateegiakavas aastatel 2023–2027 investeeringutoetuste ja rahastamisvahendi mahtu, et toetada investeeringuid täppisviljeluse masinatesse ja seadmetesse, mis aitavad ohjata taimekaitsevahendite ja mineraalväetiste kasutamise keskkonnakoormust.
- Teha põllumajandustootjatele kättesaadavaks tipptasemel nõustamisteenus täppisviljeluse seadmete kasutamise ja seadistamise alal.
- Teadmussiirde meetmete ja erineva taseme õppekavade kaudu suurendada põllumajandustootjate teadlikkust integreeritud taimekaitsest ja selle rakendamisest, sellest, kuidas vähendada põllumajanduskemikaalide väljaleostumist põldude oskusliku maastikuelementidega liigendamise, veekogude ja kraavide ääres paremini toimivate (sh laiimate) puhveralade ja väikemärgalade abil, ning sisendite kasutamise vähendamisest agroökoloogiliste võtete oskuslikuma rakendamise ja mahepõllumajanduslike praktikate abil.
- Luua integreeritud taimekaitse rakendamist toetav asjakohane enesekontrolli- ja hindamissüsteem.

Elurikkust toetav ja taastav põllumajandus

Elurikkuse, kliima ning vee- ja mullakaitse printsiibid ei ole piisavalt tugevalt ja omavahel tasakaalustatult integreeritud regulatiivsetesse ja toetusmeetmetesse. Esineb olukordi, kus soodustatakse tegevusi, mis aitavad lahendada üht keskkonnaprobleemi, kuid toovad kaasa suuremad riskid mõne teise keskkonnaaspekti suhtes. Osa elurikkuse mõõdikuid on langustrendis. Põllulindude indeksi langus on kiirenenud, senised põllumajanduse keskkonnameetmed ei ole suutnud seda trendi pidurdada. Samas on osa keskkonnameetmeid (pärandniitude hooldamine, mahepõllumajanduse toetamine ja tolmeldajatele sobivate liblikõieliste kasvatamine külvikorras) aidanud ära hoida kimalaste mitmekesisuse edasist langust ning ka mesinike ja põllumajandustootjate koostöö on andnud positiivseid tulemusi. Põllumajandusmaastike elurikkus vajab enim tähelepanu ja taastamist üksluise maastikuga piirkondades.

ETTEPANEKUD

Elurikkust toetav ja taastav põllumajandus

- Integreerida toetusmeetmetesse taastava põllumajanduse ja agroökoloogilised praktikad, sh mullaviljakust, muldade orgaanilise aine sisaldust ning muldade elurikkust toetavad praktikad.
- Jätkata ning optimeerida elurikkust hoidvaid meetmeid seal, kus olukord on hea, kuid pöörata senisest enam tähelepanu ja ressursse piirkondadele ja tootmissüsteemidele, kus on võimalik ja vajalik põllumajandusmaastike mitmekesisust suurendada.
- Töötada välja ja rakendada põllumuldade elurikkuse seiresüsteem.
- Põllumajandusmaastiku mitmekesisuse hindamisel ja suurendamisel võtta arvesse ka puhveralade, päikese- ja tuulikuparkide, aga ka põllumassiividega külgnevate maastikuelementide positiivset mõju.

Kasvuhoonegaaside ja õhusaasteainete heide

Põllumajandusest pärit kasvuhoonegaaside (KHG) heitkogus on viimase 20 aastaga kasvanud umbes kolmandiku võrra. See on kaasnenud taime- ja loomakasvatuse tootmismahtude suurenemisega. Ka põllumajanduslik maakasutus on hetkel KHG emiteeriv. Maakasutusega seotud KHG heitkogused lähtuvad põllumajanduses eelkõige kuivendatud aladelt ja haritavatelt turvasmuldadelt ning neid suurendab ka muldade vaesumine. Lisaks KHG heitkogustele on vaja vähendada teiste õhusaasteainete, eelkõige ammoniaagi heitkoguseid.

ETTEPANEKUD

Kasvuhoonegaaside ja õhusaasteainete heide

- Investeerida KHG ja ammoniaagi heitkoguseid vähendavate loomade aretuse, söödalisandite, läga ja sõnniku hoidmise ja kasutamise tehnoloogiate alaste teadmiste loomisse ja levitamis.
- Põllumajandusliku maakasutuse süsinikusidumise suurendamiseks toetada turvasmuldade kaitsmist ja sobivates kohtades kuivendatud aladel veetaseme kontrollitud tõstmist koos märgalaviljelusega.
- Teha teadusuuringud, mis aitaksid täpsustada Eesti oludes KHG ja LULUCFi arvestusmetoodika juurde käivaid emissioonifaktoreid, sh maakasutusega seotud süsiniku sidumise faktorid.
- KHG ja ammoniaagi heitkoguseid aitavad ohjata ka biogaasi tootmine, täppisviljelus ja mineraalväetiste asendamine kohalike orgaaniliste väetistega.

Loomatervis ja -heaolu ning antimikroobikumide kasutamine

Loomakasvatusektoris on antimikroobikumide kasutusintensiivsus EL liikmesriikide keskmisest madalam ning langustrendis, kuid selle edasine vähendamine eeldab süsteemseid ennetustegevusi farmide tasandil. Tarbijad saavad loomatervise ja -heaolu osas üha teadlikumaks ja nende ootused kasvavad. Loomakasvatusektor ei ole seni suutnud piisavalt rakendada siseriiklikke kvaliteedikavasid, mis aitaks eristada Eesti päritolu kõrgema kvaliteediga tooteid, aitaks tarbijal teha teadlikke valikuid ning õigustaks kõrgema kvaliteediga toodete eest kõrgema hinna küsimist.

ETTEPANEKUD

Loomatervis ja -heaolu ning antimikroobikumide kasutamine

- Toetada ÜPP strateegiakava meetmetega kogu loomakasvatusektoris karjaterviseprogrammide rakendamist, et vähendada antimikroobikumide kasutamist ja parandada loomatervise ja -heaolu olukorda.
- Toetada nii rahaliselt kui tiptasemel teadmiste kättesaadavaks tegemise kaudu tootjarühmi ja -organisatsioone kvaliteedikavade väljatöötamisel, et suurendada tarbijate ootustele vastamist ja luua eeldused ärimudelite uuendamiseks.

Mahepõllumajandus

Eestis kasutatakse 22% põllumajandusmaast mahetootmises, kuid kohaliku mahetoodangu kogused on endiselt tagasihoidlikud ning sageli toidutööstuste jaoks eba-piisavad. Mahepõllumajanduse tasuvus jätab soovida ja toetussõltuvus on olnud tavatootmisele vajalike sisendite senises turuolukorras suurem kui tavatootmises.

ETTEPANEKUD

Mahepõllumajandus

- Mahesektori arendamisel pöörata lisaks mahepõllumajandusliku maa pindala laienemisele investeeringutoetuste, rahastamisvahendi ja teadmussiirde meetmete abil rohkem tähelepanu toodangumahu ja mahesektori tootlikkuse suurendamisele, et mahetootjate majanduslik konkurentsivõime paraneks.
- Institutsionaalse toetlustuse ning riigihangete tingimuste kaudu järk-järgult kujundada mahetoodete laialdasemat kasutust soosiv turuolukord, et tarbijatele oleks kättesaadav rohkem mahetoodangut.

Roheüleminekut toetavad digilahendused

Täppisviljelus, loomaterwise ja -heaolu alased ennetustegevused farmi tasandil ning maastike ja elurikkust toetavate maastikuelementide planeerimine on andme- ja analüüsimahukad tegevused, mida toetavad andmebaasid on osaliselt olemas, kuid need ei ole algselt loodud rohe- ja digiülemineku vajadusi silmas pidades. Näiteks puudub keskne digitaalne põlluraamat, mis võimaldaks operatiivselt hinnata väetiste ja taimekaitsevahendite kasutuskooormust ja bilanssi (Riigikontrolli audit 2018).

ETTEPANEKUD

Roheüleminekut toetavad digilahendused

- Oluliselt kiirendada põllumajandus- ja toidusektori digiüleminekut ja selliste suurandmetel põhinevate süsteemide arendust, mis toetaksid taimekaitsevahendite ja väetiste kasutuse optimeerimist, nende kasutusest ülevaate saamist, taimetoitainete bilansi põllu- ja taluvärvapõhist arvestust, karjaterviseprogrammide ja kvaliteedikavade rakendamist, maastike ja elurikkust toetavate maastikuelementide planeerimist ning looks eeldused uutele ärimudelitele, mis annavad tarbijatele tõenduspõhise ja usaldusväärse info toodete keskkonnamõju, loomaterwise ja -heaolu jm oluliste omaduste kohta.

Toiduainetööstus

Põllumajandussektori kasv on liigselt tooraine ekspordile suunitletud. Ekspordime ELi keskmisest enam töötlemata põllumajandustooteid (pool teraviljatoodangust, kolmandik toorpiima toodangust) ning impordime ELi keskmisest enam lõpptarbijale mõeldud valmistooteid. Toetusmeetmed on ette nähtud peamiselt põllumajandustootjatele, meetmeid toiduainetööstusele, sh eriti suurematele projektidele on olnud vähem. Toiduainetööstuses on jäätmetekke ennetamist, kõrvalsaaduste ringlussevõttu ning energia- ja ressursisäästu lahendusi toetavaid tegevusi seni olnud napilt.

ETTEPANEKUD

Toiduainetööstus

- Toetada investeeringutoetuste ja finantsinstrumentide abil toiduainetööstuse ja põllumajandustootjate ühistute investeeringuid, sh ettevõtete piirkondlikke koostööprojekte põllumajandustoorime väärimamiseks, sh biotoodete tootmiseks, mis lähtuvad säästliku ressursikasutuse põhimõtetest, aitavad asendada fossiilsel toorainel põhinevaid materjale ja ringlusse võtta biomassi kõrvalvooge.
- Toetada toidutööstuste investeeringuid ressursi- ja energiatõhususe suurendamiseks, (soojuse) energiaallikate mitmekesistamiseks, sh kohaliku taastuvressursi põhiseid lahendusi. Teha teadmussiirde meetmete abil kättesaadavaks vastavad tipptasemel teadmised.
- Toetada toidutööstuse investeeringuid jahutus- ja külmutussüsteemide ajakohastamiseks, et suurendada toimepidevust sagenevate suviste kuumalainete tingimustes.
- Soodustada säästlikku pakendikasutust toiduainetööstuses, kuid ilma et see vähendaks toiduohutust ja tõstaks märkimisväärselt kestlikult toodetud ja tervislikku toitumist toetavate toiduainete hinda tarbijatele.
- Rakendada tootemärgistusi, mis annavad tarbijale infot tootmise keskkonna-, elurikkuse ning kohaliku sotsiaal-majandusliku mõju kohta.

Toidu tarbimine

Toidu väärtusahelas lisandväärtuse jagunemisel on kasvanud kaubanduse osa, esmatootmise ja toiduainetööstuse osa vähenenud. Rohepöörde kontekstis piirab see põllumajandustootjate ja toiduainetööstuse võimekust muutustesse investeerida. Eestis tekib elaniku kohta 127 kg toidujäätmeid aastas. Ligi pool toidujäätmetest tekib kodumajapidamistes, 19% toidutööstuses, 14% esmatootmises, 12% kaubanduses ning 6% toitlustussektoris. Kogu toidutarneahelas raisatud toidu väärtus kokku on hinnanguliselt 164 miljonit eurot aastas.

ETTEPANEKUD

Toidu tarbimine

- Suurendada hariduslike ja kommunikatsiooniprogrammide toel tarbijate teadlikkust toidu väärtusest ja selle raiskamisega kaasnevast ressursikasutusest ja keskkonnamõjust.
- Hankepoliitika kaudu arendada kohalikku ja kvaliteetset põllumajandustoodangut ja toitu väärtustavat toidukultuuri, seda nii institutsionaalses toitlustuses kui ka avaliku ja erasektori üritustel.
- Monitoorida ebaausate ja ebaeetiliste kaubandustavade kasutamist ja edasi arendada seasandlikku raamistikku nende vältimiseks.

Toidujulgeolek ja toimepidevus

Vaja on vähendada sõltuvust imporditavatest tootmissisenditest, eelkõige looma-söödast ja mineraalväetistest, aga ka taimekaitsevahenditest ja energiakandjatest. See võimaldaks anda enam lisandväärtust kohalikule taimekasvatustoodangule ning luua nõudluse biogaasi tootmisel tekkiva digestaadi ning biolagunevatest jäätmetest toodetud komposti kasutamiseks kohaliku orgaanilise väetisena põllumajanduses. Põllumajandus- ja toidusektori potentsiaal hajutatud energiatootmiseks (biogaas, päikesepargid ja elektrituulikud põllumajandusmaal) on alakasutatud. Samuti on toidujulgeolekuga seotud peamiste toiduainetega isevarustatuse tagamine ning kriisilukorras muutub väga tähtsaks tarneahelate lühidus (sh Eesti-siseselt), mis võib määrata toidu kättesaadavuse riigi elanikele kriisilukorras. Välise sõltuvuse vähendamine on oluline nii keskkonnale kui ka julgeolekule. **Põllumajandustootmine, eriti loomakasvatus, on üha enam kontsentreerunud ja mastaabisäästule orienteeritud. Väikeste ja keskmise suurusega põllumajandustootjate konkurentsivõime väheneb.** Põllumajandussektoris sisenemise barjäärid suurenevad, mistõttu selles sektoris ettevõtja ja omanikuna tegutsemise perspektiiv noorte jaoks halveneb. Suuremate ettevõtete võimekus nüüdisaegse ja ressursisäästliku tehnoloogia rakendamiseks on parem, kuid väiksemad ettevõtted on osa keskkonnahoidlike tavade (nt loomade karjatamine) rakendamisel paindlikumad.

ETTEPANEKUD

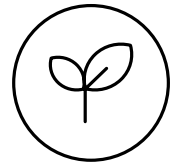
Toidujulgeolek ja toimepidevus

- Töötada välja investeeringutoetuste ja finantsinstrumentide komplekt, mille abil stimuleerida investeeringuid taastuvenergia tootmiseks ja kasutamiseks põllumajanduses ja toiduainetööstuses. Fookuses peaksid olema nii biogaasi (biometaani), päikese- ja tuuleenergia tootmine, soojustagastuse lahendused, biometaani kasutamine logistikas ning toiduainetööstuses maagaasi asendajana. Toetada kohalike omavalitsuste, jäätmeteevõtete, biogaasi- ja

põllumajandustootjate koostööprojekte biolagunevate jäätmete kasutamiseks kompostimiseks ja biogaasi tootmiseks. Sertifitseeritud digestaat ja kompost on üks võimalus, kuidas põllumajandusse taimetoitained juurde tuua ja imporditavaid mineraalväetisi asendada.

- Rahastusmeetmete tingimused kujundada nii, et tuule- ja päikeseenergia tootmiseks vajaliku taristu saaks põllumajandusmaadel ühendada vajadusega liigendada põllumajandusmaid maastikuelementidega ning soodustada elurikkust (nt saab päikeseпарк olla samal ajal ka tolmeldajate tugiala, lammaste karjamaa või veekogu puhverala).
- Toetada loomakasvatajate, taimekasvatajate, söödatehaste ja teadlaste koostööd, et leida keskkonnamõju poolest ja majanduslikult otstarbekaid alternatiive eelkõige kolmandatest riikidest ELi imporditavatele proteiinsöötadele.
- Tagada, et õigusraamistik ja toetuste süsteem kindlustaks nii põllumajandustootmise kui ka toidutööstuse mitmekesisuse (sh nii taime- kui ka loomakasvatuse ning taimse ja loomse tooraine töötlemise vallas), peamiste toiduainete ja loomasöödaga isevarustatuse, regionaalse hajutatuse, toimepidevuse ja osaliste koostöö tarneahelates.
- Oluline on jätkata elurikkust toetavate ja taastavate ning toidutootmist mitmekesistavate põllumajandustootmise süsteemide (nt pärandniitude hooldamine ja neil kariloomade kasvatamine) toetamist.
- Senisest enam toetada kohalikke toidutootjaid, eeskätt väiketootjaid, kes loovad töökohti, arendavad lühikesi tarneahelaid ja aitavad säilitada toidujulgeolekut ka kriiside tingimustes.
- Soodustada ja toetada kohalike kogukonnaaedade teket ja kohalikke toiduvõrgustikke, sest kestlikesse toidusüsteemidesse ning toidujulgeolekusse saavad oluliselt panustada ka kogukondlik toidutootmine ja väikeaiapidamine..

3.7 RINGMAJANDUS JA JÄÄTMED

PEAMISED PROBLEEMID.

- **Eesti majanduse ressursitootlikkus on väike.** Eesti on Bulgaaria ja Rumeenia ees tagant kolmas riik Euroopas ressursside tootlikkuse näitaja poolest. Kui Euroopa Liidu riikides keskmiselt toodetakse ühe kilogrammi loodusressurssidega 2,2 euro mahus lisandväärtust, arvestades riikide ostujõudu, siis Eestis on sama näitaja alla 1 (0,64 eurot kg kohta 2019. aastal). Kõrgeim on sama näitaja Hollandis (4,5), Itaalias (3,7), Luksemburgis (3,5) ja Belgias (3,4) (2019. a andmed). Seda mõjutavad mõned suuremad sektorid (põlevkivi, ehitus, puit jmt), mistõttu on arenguhüppe tegemiseks vaja ringmajanduse edendamisel keskenduda eraldi nendele ressursimahukatele sektoritele.
- **Jäätmeteke elaniku kohta on Eestis suur ja materjalide ringlussevõtu tase madal:** kui ELis on keskmine jäätmeteke elaniku kohta 5,2 tonni, siis Eestis on sama näitaja üle kolme korra suurem e 17,5 tonni. Jäätmeteke on seotud jällegi suuremate ressursimahukate tööstussektoritega. Samas jäi ka ELi jäätmedirektiiviga sätestatud olmejäätmete ringlussevõtu 2020. aasta sihtarv (50% olmejäätmete tekkekogusest) Eestil sisuliselt täitmata (tegelik olmejäätmete ringlussevõtt oli ligikaudu 30%) ning võib eeldada, et olmejäätmete, sh biolagunevate jäätmete ringlussevõtu 2025. ja 2030. aasta eesmärkide saavutamine on väga keeruline kui mitte juba võimatu ülesanne.
- **Regulatiivne raamistik ja loastamine ei toeta uute innovatiivsete ärimudelite ja ressursitootlikkust oluliselt parandavate tööstuslike arenduste elluviimist.** ringsete tehnoloogiate arendamine ja rakendamine on üha rohkem takerdunud planeeringute ja tegevus(keskkonna)lubade menetlustesse, mis vähendab ettevõtete motivatsiooni ringsetesse lahendustesse investeerida. Mitmed Eesti ressursitõhususe suurendamise seisukohast olulised tööstusprojektide katsed on jäänud nii ühiskonna vastuseisu kui ka planeeringute ja tegevus(keskkonna)lubade menetlustoimingute takerdumisel juba varajases faasis seisma.
- **Ringmajanduse arenguks vajaliku jäätmekäitlussüsteemiga oleme liikunud vastuvoolu.** süsteemseks takistuseks on olnud pikaajaline olmejäätmete korraldusliku süsteemi toimimise võtmetegurite – kohalike omavalitsuse rolli ja tootjavastutuse süsteemi – nõrkus. Olmejäätmete liigiti kogumise ja ringlussevõtu süsteemi edukusele seab raamid kohalikul tasandil rakendatud jäätmehoolduse korralduslik mudel, mis omakorda sõltub sellest, kuidas need kaks süsteemi on seadusandlikult reguleeritud ning milline vastutus, rollid ja õigused on võtmeosalistele antud. Suurem osa ELi liikmesriike on olmejäätmete kogumise ja ringlussevõtu süsteemi rajanud omavalitsusekesksele mudelile, mis kätkeb jäätmevaldajate üle arvestuse pidamise ning nendega arveldamise ja nõustamise kohaliku omavalitsuse või vastava KOVide koostöö üksuse kaudu. Sellist mudelit nimetatakse 'omavalitsusekeskseks korraldusmudeliks'. Eesti õigusaktides on pidevalt KOVide õigusi jäätmekäitluse korraldamisel vähendatud, mis on toonud kaasa olukorra, kus KOVidel puudub ülevaade jäätmekäitluse vahetust toimimisest (nt kui palju erinevaid jäätmeid kogutakse, kuhu need tegelikult viiakse, millised on kaebused, jne), sh puudub motivatsioon ja võimalus jäätmekäitlusteenuse vahetuks planeerimiseks ja arendamiseks. Samuti puudub KOVil

võimalus kontrollida võimalikku pakendijäätmete kogumise ja käitlemisega seotud tasude liikumist (sh kogutud pakendijäätmete koguste arvestuse pidamist), kuna arveldamine käib otse jäätmevaldaja ja vedaja vahel. Lisaks ei soosi praegused õigusaktid koostööd teiste omavalitsustega, et luua ühtseid piirkondlikke koostööorganisatsioone.

- **Tootjate ja pakendiettevõtjate aktiivne roll praeguses tootjavastutuse süsteemis ja side tootjavastutus/taaskasutusorganisatsioonidega (TKO) on piiratud.** Eestis on praeguseks ligi 4000 pakendiettevõtjat, kes on oma kohustused üle andnud kolmele konteinerkogumisega tegelevale TKO-le, nendest ühe MTÜ liikmeid ja kahe osaühingu osanikke on kokku alla 30 – seega alla 1% kohustusi üle andnud pakendiettevõtjatest osaleb (saab osaleda) nende TKOde tegevuse suunamisel ja sisemisel kontrollil. Nii näevad paljud ettevõtjad praegust konteinersüsteemil toimivate TKOde tegevust lihtsalt tavalise jäätmekäitlusteenusena ja kuna ka pakendijäätmete käitlemise teenustasud on püsinud suhteliselt madalad, siis on neil puudunud huvi oma tegelikku tootjavastutust realiseerida ja TKOde tegevuses otseselt osaleda (sh pakendijäätmete ringlussevõtuga seotud probleemide lahendustesse panustada). Selline lähenemine pole motiveerinud pakendiettevõtjaid ka oma pakendidisaini, -materjale ja koguseid vähendama.
- **Avalik sektor ei ole seni piisavalt eeskuju näidanud ringmajanduse käivitamisel.** siamaani pole kindlaks määratud selget ringmajandust toetavat riikliku tasandi (st ministeeriumideülest) strateegiat ja tegevuskava. Kuna ringmajanduse edendamine ja arendamine on osa tänapäevasest majandussüsteemist (sh tööstuspoliitikast), ei saa see olla ainult Keskkonnaministeeriumi valitsemisala teema. Lisaks pole Eestis siiani riiklikul tasemel sätestatud eesmärgid ja sihte avaliku sektori keskkonnahoidlike hangete, sh ringhangete edendamiseks. Peale selle puuduvad vajalikud juhised ja standardid teise toorme laiemaks kasutamiseks ehitus- jm avaliku sektori hangetega seotud olulistes valdkondades. Seetõttu puudub avalikul sektoril motivatsioon ringseid hankeid läbi viia, mistõttu pole ringsele toormele, toodetele ja teenustele praegu ka piisavat turgu Eestis.

PEAMISED ETTEPANEKUD.

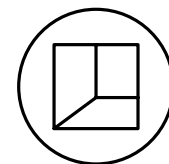
- **Integreerida ringmajanduse põhimõtted laiapõhjaliselt riigi strateegilistesse dokumentidesse.** Ringmajanduse edendamine ei saa olla ainult Keskkonnaministeeriumi pärusmaa, vaid seda tuleb teha ministeeriumideülelt. Keskkonnaministeeriumil puuduvad hoovad ringmajanduse kui uue majandusmudeli rakendamiseks. Ministeeriumideüleline lähenemine aitaks ringmajanduse rakendamist edendada ja sihitatult toetada ka erinevate riigi sihtasutuste kaudu (nt KIK, EAS).
- **Riigil näidata eeskuju ringsete toodete ja teenuste tarbijana.** Eesti on üks väheseid ELi liikmesriike, kus puudub riiklikul tasandil keskkonnahoidlike riigihangete edendamise strateegia ja eesmärgid. Keskkonnahoidlikud ja ringsed riigihanked on kiire ja mõjus vahend ringmajandusele tee rajamiseks, tekitades turul nõudluse ringmajanduse printsiipe järgivate ettevõtete toodangule.
- **Ringsete lahenduste arendamisel seada fookus suure mõjuga majandussektoritele ehk ressursimahukatele tööstussektoritele ning tegutsevatele**

ettevõtetele. ringmajandus peab olema üks osa riigi majandus- ja tööstuspoliitikast. Seetõttu tuleks riiklikul tasandil välja selgitada perspektiivsed sektorid ja luua fokuseeritud meetmed, mis aitaksid riigi tasandil olulises mahus ressursimahukate tööstussektorite ressursitõhusust ja materjalide kõrgemal tasemel väärimdamise lahendusi välja töötada ja investeringuid realiseerida (nt puidurafineerimise, põlevkiviõlitootmise ümberkujundamine keemilise ringlussevõtu lahendusteks, mineraalsete jääkide taaskasutamise ja toormena väärimdamise, biomassi ja biolagunevate jäätmete väärimdamise, tsemenditootmise võimekuse tekitamine).

- **Luua ringmajanduse praktikaid toetav õiguslik raamistik ja uuenduslike tehnoloogiate arendamist toetav (keskkonna)lubade süsteem.** ringmajanduse viimiseks tavapraktikasse tuleb luua seda toetav õiguslik raamistik ja majanduslik keskkond ning rakendada mõjusad stiimulid (nt maksukeskkond, investeringute ja ärimudeli arendustoetused, regulatiivsed, sh lubadega seotud leevendused jms). Samas tuleb silmas pidada, et õiguslik raamistik ei tekitaks bürokraatlikke takistusi ja lisakoormust ettevõtetele. Ringmajanduse valdkonnas on ülioluline uute tehnoloogiliste lahenduste kiire arendamine ja elluviimine (st peab olema võimalus uuenduslike lahendusi testida ja rakendada kiiresti, mis eeldab ka vajalike keskkonnalubade kiiret menetlemist). Praegune planeeringute ja lubade süsteem seda ei toeta. Seega tuleks kiiremas korras leida kõrgemal tasemel lahendus, mis annaks võimaluse suuremate tööstuslike projektide puhul keskkonnalube kiiremini menetleda (sh anda ajutisi loatingimusi tööstuslikeks katsetusteks). Ettevõtted vajavad ka riigi tuge planeeringute (sh eriplaneeringute) menetlemisel.
- **Tegutsevate ettevõtete keskkonnajalajälje vähendamiseks** välja töötada/jätkata toetusmeetmeid, mis on mõeldud olemasolevate tehnoloogiliste protsesside ressursitõhususe suurendamise projektide elluviimiseks (vastav ressursitõhususe toetusskeem, sh audiitorid/nõustajad on olemas) ning jätkata ringmajanduse/disaini toetamist olemasolevates ettevõtetes (nt ringdisaini auditite läbiviimine, tootearendusprojektide toetamine).
- **Toetada uusi ja innovaatilisi ringseid tooteid ja ärimudelei.** Eestil on suur potentsiaal uute ringsete toodete ja ärimodelite arendamisel ja testimisel (eelkõige IT-lahendustel tuginevad mudelid), kuna siin on juba olemas vajalik iduettevõtete ökosüsteem ja ka ennast rahvusvahelisel tasandil tõestanud ettevõtted (nt jagamismajanduse ettevõtted). Seega tuleks jätkata innovaatiliste ringsete toodete ja ärimodelite ning toetusplatvormide/programmide toetamist. Ringmajanduse lahenduste toetavad meetmed ei peaks olema ainult KIKis, vaid ka teistes riigi rakendusüksustes (nt EAS).
- **Määrata jäätmete ringlussevõtu parandamiseks kindlaks omavalitsuste vastutus ja õigused selliselt, et omavalitsustel oleks võimalik neile õigusaktidega pandud jäätmealaseid kohustusi täita.** Praegune omavalitsuste jäätmekorralduslikke õigusi määratlev õiguslik regulatsioon pärsib otseselt olmejäätmete käitluse arendamist (sh ringlussevõtu eesmärkide saavutamist)¹⁰.
- **Soodustada ja motiveerida omavalitsusi tegema koostööd jäätmekäitluse korraldamisel.** nii korralduslikul kui ka praktilisel tasandil luua majanduslikud stiimulid regionaalsete lahenduste ja kompetentsikeskuste arenguks (nt toetudes praegu juba toimivatele koostöövormidele – Eesti Jäätmehoolduskeskus).

- **Tõhustada pakendijäätmete tootjavastutussüsteemi toimimist ja suurendada tootjate rolli süsteemis.** selleks muuta tegevus/akrediteerimisnõuded selliselt, et tootjad saaksid selliseid organisatsioone paremini kontrollida, muuta TKO-de praegused tähtajatud tegevusload tähtajalisteks (nt max 5 aastat, mille lõpus toimub akrediteerimine), ja luua õiguslik regulatsioon, mis annab KOVidele võimaluse ise koguda oma haldusterritooriumil pakendijäätmeid ning kohustada (õiguslik kohtustus) TKO-del KOVide kokku kogutud pakendijäätmed edasiseks käitlemiseks vastu võtma ning neile kogumise kulud katma.

3.8 RUUMIPLANEERIMINE JA HOONED

PEAMISED PROBLEEMID

- **Kahanemine ja (valg)linnastumine.** meie tõmbekeskused valguvad laiali, toimub ruumiline polariseerumine ja paljud piirkonnad pole valmis **kestlikuks kahanemiseks**. Laialivalgumine ei tähenda aga maaliste piirkondade tugevnemist, vaid vastupidi, asustus suureneb jätkuvalt suuremate linnade (peamiselt pealinna) lähialadel, ülejäänud piirkondade arvelt. See laialivalgumine toob kaasa ka olulise keskkonnakoormuse kasvu, ebavõrdse avalike teenuste pakkumise ning ruumi¹² ja asustuse hõrenemine linnades omakorda süvendab seda täiendavalt.
- **Kestliku arengu printsiibid ei ole praktikas aluseks ruumilises planeerimises.** praegu napib paljudes kohalikes omavalitsustes, aga ka riigi tasandil planeerimisalast kompetentsi või puuduvad integreeritud planeerimismeetodid erinevate pädevuste kokkutoomisel. Lisaks puuduvad ka kohalikul tasandil majanduslikud stiimulid ja instrumendid, mistõttu ei võeta üldplaneeringute koostamisel praegu raamiks rohepoliitika eesmärgi ja vajadusi, vaid eelkõige on rõhk elamute, teenuste ja infrastruktuuri planeerimisel. Regulatsioonid pigem soosivad hõredat asustust ja kõvakatte kasvu ning kuumasaarte teket.
- **Kohalikel omavalitsustel puuduvad regulatiivsed võimalused ruumilise arengu suunamisel.** Üldplaneeringu tasandil on küll võimalik terviklikku tulevikunägemust kujundada, kuid elluviimise juures puuduvad hoovad, et soodustada väiksema jalajäljega otsuseid ning olemasolevate asulate tugevdamist.
- **Kohalike omavalitsuste vaheline koostöö ja ühine planeerimine on puudulik.** üheskoos planeerides annaks ennetada probleeme nii erinevate avalike teenuste kättesaadavusel kui ka vähendada nende osutamisega seotud keskkonnajälge ning luua toimivate ökosüsteemidega paremat, funktsionaalsemat elukeskkonda. Praegu on ka ebaselge, kuidas tagada eri tasemete – riiklik, regionaalne, KOV – planeeringute omavaheline kooskõla ja sünergia.
- **Elukaarepõhine mõtlemine, CO2 jalajälje terviklik hindamine ei ole ehitussektoris juurdunud.** hoonete puhul ei arvestata praegu nende tegelikku kogumõju elukaarejooksul ehk kasutatud ehitusmaterjalide CO2 mahukust, samuti hoone asukohast tulenevat transpordivajadust ja ligipääsetavust, millel võib olla märkimisväärne mõju hoone tegelikule keskkonnamõjule.

¹² planeerimine.ee/juhendid-ja-uuringud/nutikas-kahanemisega-kohanemine-eestis

- **Elamufondi renoveerimise tempo on võrreldes eesmärgiks seatuga oluliselt madalam nii era- kui ka avaliku sektori hoonete puhul.** kuigi pikaajalise töö tulemusel on korterelamute rekonstrueerimise tegevused hoogustunud, on üldine tempo oluliselt madalam võrreldes ELi tasandi kui ka Eesti hoonete pikaajalise rekonstrueerimise strateegias tooduga. Tempot hoiab ühelt tagasi vajalike energiatõhususe ekspertide nappus, riigipoolsete toetuste, finantsinstrumentide piiratud maht kui koduomanike teadlikkus ja oskus on ebaühtlane.
- **Ehituse valdkonna digitaliseerimine on alles algusjärgus.** ehituse digitaliseerimine võimaldaks anda hoogu nii kohalikule ehitusturule, aitaks kiiremini ja paremini integreerida säästliku ehitamise printsiipe kui ka aitaks kasvatada välisturule suunatud uute lahenduste ja teenuste mahtu.

PEAMISED SOOVITUSED.

- **Arendada välja metoodikad ja digitööriistad kliima- ja elurikkuse mõjude (sh üle elukaare) hindamiseks planeeringutes ning suurendada KOVide kompetentse kestliku planeerimise vallas.**
- **Töötada välja regulatiivsed instrumendid, mis võimaldaksid KOVidel otsest suunata ruumilist arengut.** instrumendi eesmärk on anda hoogu juurde kompaktsale ruumilisele arengule, millega kaasnevad väiksemad ülalpidamiskulud tulevasele kasutajale ja väiksemad investeeringuvajadused arenduste kasutuselevõtuga. Instrument aitaks vähendada valglinnastumist ja seeläbi inimeste energia- ja transpordikulusid. Instrumenti toimimiseks peab see olema KOVide ülene, vastasel juhul võivad nõuded kõikuda eri KOVide piires ja tulemus jääb saavutamata.
- **Siduda eelarvelised otsused kliima- ja elurikkuse mõjudega.** selleks on vaja seada KOVide tasandil kliima- ja elurikkuse mõju eesmärgid, pakkuda kõrvale tuge ja nõustamist ning panna erinevad rahastusinstrumentid sõltuvusse nende eesmärkide saavutamisest. Sealjuures tuleb hinnata mõjusid nii investeeringute kui ka planeeritud avalike teenuste osutamise tasandil. Ruumilises arengus tähendaks see enam olemasolevate asulate tugevdamist, renoveerimise suuremat toetust, olemasolevate hoonete kohandamist uuteks funktsioonideks, investeeringute prioriteetide muutust säästvate liikumisviiside toetuseks jne.
- **Luua Ruumiloome amet või tugevdada oluliselt ruumilise planeerimise ja regionaalse planeerimise kompetentsi ja ressursi Rahandusministeeriumis, et tagada nii riikliku tähtsusega projektide kiirendatud menetlemine kui ka tõhusam tugi rohepoliitikat toetavate planeeringute elluviimisel.** riigi tasandil on vaja tagada valdkondadeülene kompetentsus ning suurendada KOVide eksperditeadmisi ruumilise arengu (sh liikuvus, arhitektuur, planeerimine) vallas. Korraldada rohepöörde alaseid täiendkoolitusi ruumilise planeerimisega tegelevatele ametnikele avalikus sektoris, ruumilise planeerimise ja mõjuhindamise ekspertidele ning KOVidele.

- **Kasvatada renoveerimistegevuste mahtu kolm korda.** selleks eraldada toetusteks lisavahendeid nii, et igal aastal võiks olla toetuste minimaalne summa 100 mln eurot (või esialgu kasvavas trendis, kuna KredExi valmisolek ja tehniliste projektide koostamine võtab aega); renoveerimise hoogustamiseks suurendada ka Tallinna, Tartu ja Pärnu toetusmäära; ühtlustada nõutavat dokumentatsiooni, pakkuda korteriühistutele sisulist abi projektide koostamisel, vaadata üle ehitajatele seatavad minimaalsed nõuded.
- **Töötada välja hoonete elukaarepõhine CO₂ hindamise metoodika ja juurutada see esiotse avalike hangete puhul.** see suunaks avalikke investeeringuid väiksema jalajäljega ehitusmaterjalide kasutamise suunas, vähendaks ehitusjäätmete teket, parandaks jäätmete ringlussevõttu ja võiks vähendada ka indutseeritud transpordist tulenevat heidet.

3.9 ELURIKKUS, MAAKASUTUS JA BIORESSURSSIDE VÄÄRINDAMINE

PEAMISED PROBLEEMID

Elurikkus ja keskkonnaseisund

- **Eesti looduse seisundi koondnäitajad on halvenemas** nii maastike, ökosüsteemide kui ka liikide tasemel; väljaspool kaitstavaid alasid on looduse seisund vilets, kaitstavad alad üksi ei suuda tagada looduse mitmekesisuse ja looduse hüvede säilimist. Põhja- ja pinnavee seisund on halvenemas peamiselt põllumajandusliku hajareostuse tõttu. Maakasutuse intensiivsus on kasvamas ning taristu ja asulad laienevad. Kuigi üldtrendid on negatiivsed, on osa elurikkuse näitajad ja keskkonnaseisundi näitajad paranenud, mis viitab sihipäraste tegevuste tulemuslikkusele looduse ja keskkonna kaitsel.
- **Elurikkuse eesmärgid ei ole integreeritud eri valdkondade tegevuskavadesse ja poliitikasse** (sh põllumajanduses, ehitussektoris, metsanduses, ruumilises planeerimises, haridus-teadusvaldkonnas jne). Elurikkuse ja hea keskkonnaseisundi tähtsus erinevate valdkondade (sh tootmisvaldkondade) pikaajalise jätkusuutlikkuse tagamisel, väliskulude vältimisel ning kliimamuutustele vastupidavusel on alahinnatud ning endiselt on olemas keskkonnakahju soodustavad majanduslikud stiimulid.
- **Elurikkuse pikaajaline seire ja kaitsetegevused on võrreldes seatud eesmärkidega alarahastatud**, väljaspool kaitsealasid rakendatud keskkonnakaitselised ja elurikkust toetavad meetmed (nt põllumajanduses) ei ole olnud piisavad seatud eesmärkide saavutamiseks. Kuigi rohepöörde on tinginud kaks kriisi – elurikkuse kriis ja kliimakriis, on looduse hoidmine alatähtsustatud ja vastavasisulised investeeringud on teiste valdkondade kõrval jäänud vaeslapse rolli. Näiteks Euroopa taasterahastu fondist moodustavad investeeringud elurikkuse säilimisse või taastamisse alla 1%.

PEAMISED ETTEPANEKUD.

Elurikkuse hoidmine ja looduse taastamine

- **Peatada elurikkuse näitajate halvenemine, toetades looduskaitselist maakasutust ja taastades elupaiku. Luua looduse taastamise tegevuskava ja tagada ruumiliselt oskuslikult planeeritud sidus kaitsealade võrgustik, mis katab 30% maismaast ja 30% merest.** Tulenevalt vajadusest pidurdada elurikkuse hävimist, näeb Euroopa elurikkuse strateegia ette, et vähemalt 30% maismaast ning merest peab olema tõhusalt elurikkuse ja looduse kaitseks toimiv ning 10% olema ette nähtud ranget kaitset vajavatele elupaikadele ja liikidele. Hetkel on Eestis kaitstavat maismaapindala Euroopa Liidu keskmisest (26%) vähem (19,4%). Esmajärjekorras saab kaitstavate alade võrgustikku lisada ranna- ja kaldakaitsevööndid, elanikele olulised puhkealad asulate ümber (kõrgendatud avaliku huviga (KAH) metsad ja teised linnu ümbritsevad looduslikud ökosüsteemid ja rohevõrgustiku osad), mis on vajalikud nii loodusele kui

ka elanikele. Looduse taastamise kava raames teha strateegiline ruumiline analüüs, et tuvastada kõige tulemuslikumad ja kohalikke kogukondi jõustavad lähenemised looduskaitselele maakasutusele nii kaitstavate alade sees kui ka väljaspool. Ruumiline planeering peab tagama kaitsealade sidususe ja rohevõrgustiku ökoloogilise ja puhkeotstarbelise toimimise. Eraldi eesmärgid tuleb seada ökosüsteemide seisundi parandamisele ja looduse hüvede taastamisele põllumajandusmaal ja metsades, mulla ökosüsteemide taastamisele, niitudega seotud elustiku taastamisele, putukate, lindude ja kalapopulatsioonide arvukuse taastamisele, invasiivsete võõrliikide tõrjele, saaste vähendamisele, mereökosüsteemide ja maismaa veekogude (sh vooluveekogude) hea keskkonnaseisundi taastamisele. Linnade elurikkuse kavad ning nutikad planeerimisvahendid ja -võtted peavad parandama linnade rohealade sidusust, ligipääsu ning ökoloogilist kvaliteeti.

- **Soosida mitmeotstarbelist maakasutust ja võtta meetmeid elurikkuse säilitamiseks väljaspool kaitstavaid maastikke. Integreerida elurikkuse säästmine ja taastamine ning looduse hüvede piisav pakkumine erinevatesse maakasutuspraktikatesse.** Kõikides maakasutusega seonduvates valdkondades (põllumajandus, metsandus, elamumaad, kaevandusalad, taristu ja hoonete planeerimine, taastuvenergialahenduste rajamine maastikus, linnaruumi kujundamine jne) on rohkelt võimalusi majandustegevuse, elurikkuse ja kliimaeesmärkide pööimimiseks ehk nn mitmeotstarbeliseks maakasutuseks. Selleks on vajalik luua aluspõhimõtted, juhendid ja ruumilise planeerimise tööriistad, mis aitavad integreerida elurikkuse ja kliimamõju maakasutuslikesse praktikatesse.
- **„Peavoolustada“ elurikkus ja luua igaühe looduskaitset soodustav raamistik.** Elurikkuse säilitamise ja taastamise vajaduse arvestamine peab sarnaselt kliimaeesmärkidega jõudma igasse otsusesse ning looduse ja tema pakutavate hüvede säilimine on vaja integreerida igasse majandusvaldkonda ja sektorisse. Sinna alla kuuluvad aga ka haridus, ühiskondlik teadlikkus, igaühe igapäevased valikud ning üldine majandusstruktuur. Selleks on vajalik üle vaadata ja kohandada olemasolevad ja planeeritavad arengukavad ja tegevuskavad, tagada teadlikkuse suurendamine ja kommunikatsioon (sh teavitustöö eri sektorites), luua igaühe looduskaitset soodustavad infomaterjalid ja ruumilised planeerimisvahendid, väärtustada ja toetada eraisikute, ettevõtete ja organisatsioonide panust elurikkuse hoidmisse ja looduse taastamisse.
- **Hoida sidusaid loodusalasid ja vältida nende liigendamist taristuga.** valgussaaste või mürasaaste mõjuta on üle Euroopa aina vähem alasid, pideva häiringuga alade laienemine on üheks oluliseks panustajaks looduse inimpelglikuma osa hävimisse ja loodusmaastike sidususe vähenemisse.
- **Näha rohelinele infrastruktuurile ette 2% uute rajatiste kogueelarvest.** Lisada elurikkuse taastamise ja soodustamise komponent ja rohevõrgustike ökoloogilise toimimise parandamine maakonna-, üld- ja detailplaneeringute ja avalike investeeringute juurde. See aitab integreerida elurikkuse hoidmist ja tavapärasest majandustegevust.

Maakasutus

- **Maakasutussektori (LULUCF) süsiniku sidumise võime on pidurdunud** ning puudub erinevaid vajadusi integreeriv otsus, kuidas tagada sektori panus kliimaeesmärkidesse, halvendamata sealjuures elurikkuse olukorda.
- Maakasutust puudutavates valdkondades (sh metsandus, põllumajandus, ruumiplaneerimine, tee-ehitus jm) läbi viidavad ja planeeritavad tegevused ning seatud kliimaeesmärgid ei käi käsikäes looduse säilitamise ja taastamise vajadusega.
- Suurobjektide puhul hakatakse sageli detailsemalt keskkonnamõjusid hindama peale investimisotsuse tegemist, mitte ei võeta kvantifitseeritud keskkonnamõjusid esialgse põhimõttelise otsuse tegemisel arvesse.
- Ebaõnnestunud dialoog ja kaasamine loob riski polariseerumiseks keskkonnahüvede ja majandushüvede vahel.

PEAMISED ETTEPANEKUD.

Maakasutussektor kliimamuutuste leevendajana ning konkurentsi- võimelise biomajanduse võimaldajana

- **Kokku leppida kliima-, elurikkuse ja sotsiaal-majanduslikust vaatest tasakaalustatud LULUCF sidumiseesmärk ja suurendada võrreldes praegusega maakasutussektoris seotud süsinikuvaru.** Maakasutussektori süsinikubilanss sõltub eelkõige metsamajandamise praktikatest (sh raieintensiivsusest), kuivendatud aladest lähtuvast heitmest ja turbatööstusest ning põllumajanduslikest praktikatest. Võtmetähtsusega on süsinikuvaru suurendamisel ja maakasutussektori sidumisvõime parandamisel keskenduda süsinikuvaru suurendamisele metsamaal, põllumajandusmaal ja märgaladel. Järgmise 30 aasta kontekstis toovad kiirema kasu kuivendamise mõjude leevendamine, turvasmuldade kaitse (sh märgalaviljelus), turbatootmise mõjude kahandamine, püsirohmaade kaitse, pärandniitude kaitse ja hooldamine, maastikuelementide taastamine ja loomine, metsamaadel metsaraie ruumiline planeerimine (et tagada süsinikuvaru suurenemine ja elurikkusele oluliste vanade ja loodusliku dünaamikaga metsade piisavus maastikus) ja raieintensiivsuse optimeerimine. Pikaajalises vaates lisanduvad neile süsinikurikaste ja elurikkust toetavate ökosüsteemide (märgalad, metsad, niidud) säilitamine ja ökoloogiline taastamine, linnades ja linnaümbrustes seotud süsinikuvaru suurendamine looduspõhiste lahendustega (rohealade ökoloogilise kvaliteedi parandamine, puude istutamine, elupaikade taastamine, kõvakattega alade kahandamine jne) ning põllumajandusmaastikes taastava põllumajanduse (sh mullaviljakust suurendavate) praktikate rakendamine.
- **Vältida looduslike rohmaade ja niitude metsastamist, sest see ei ole asjakohane kliimamuutuste leevendamise meede, kuna ohustab elurikkuse säilimist.** Avatud ja poolavatud ökosüsteemide (looduslike rohmaade, niitude, puisniitude jt) pindala kahanemine on olnud möödunud sajandi suurimaks maastikumuutuseks,

mis on jätkunud ka viimasel kahel kümnendil. Rohumaad ja põõsastikud kannavad olulist elurikkuse toetamise, stabiilse süsinikuvaru hoidmise ja maastike mitmekesistamise rolli.

- **Hinnata suurarenduste ja investeeringute planeerimisel mõjusid elurikkusele ja kliimale.** Eriti just suurarenduste puhul on keskkonnamõju ja võimalik kahju (sh mõju elurikkusele ja kliimale) rahas mõõdetav kulu riigile ja maksumaksjatele ning need peavad kajastuma planeeringute tasuvuse ja investeeringute planeerimise hindamisel. Mõju hinnangus antud leevendusmeetmete rakendamine peab olema siduv kohustus.
- **Parandada keskkonnamõju hindamiste kvaliteeti, et saavutada asjakohaste mõjude piisav ja asjatundlik hindamine, sh elurikkusele ja kliimale. Tagada kohaste leevendusmeetmete rakendamine.** Keskkonnamõjude adekvaatne hindamine peab hõlmama ka mõjusid elurikkusele ja looduse hüvedele ning nende sotsiaalset kulu rahaliselt väljendatuna.
- **Mitmekesistada valdkonna rahastusallikaid ja suurendada mahtu.** finantseerida looduskaitse ja maakasutuslike rohepöörde eesmärkide saavutamist taasterahastust, keskkonnamaksudest, süsinikukvoodi müügist saadud tuludest ja uudsetest lahendustest (nt erasektori kaasamise abil). **Seejuures tagada looduskaitsepiirangute õiglane kompenseerimine eramaadel.** Üheks täiendavaks rahastusvõimaluseks on suunata süsinikukvoodi ja keskkonnatasude vahendid senisest suuremas mahu ökosüsteemide taastamise eesmärkide saavutamiseks, kaitse korraldamiseks ja looduskaitsepiirangute kompenseerimiseks. Soodustada ettevõtete ja erasektori kaasamist looduskaitseliste eesmärkide kaasfinantseerimisse ning luua võimalused siduda looduskaitseliste eesmärkide kaasfinantseerimine ettevõtte jätkusuutliku tegutsemise näitajatega.
- **Kasutada Eesti riigi omandis olevat maad mitmekesiste avalike hüvede pakkumiseks.** suunata riigimaa kasutust lepingutega mitmekülgsete loodushüvede säilitamise, säästlikumate praktikate rakendamise ja mitmeotstarbelise maakasutuse poole.
- **Säilitada senist toimivat igaüheõiguse põhimõtte rakendamist.** keskkonda mõjutavate seaduste puhul tagada hoolikas analüüs planeeritavate muutuste mõjust looduse seisundile, süsinikusidumisele ning avalike hüvede kättesaadavusele.

Biomajandus

- Puidupõhises biomajanduses on kohaliku ressursi väärimine ebapiisav, välja on arendamata toorme biokeemilise väärimise võimekus. Vajalik on ka teadusarendustöö rohtse biomassi väärimise ja kasutamise vallas.
- Biomajandusvaldkond vajab kindlust toorme kättesaadavuse pikaajalises stabiilsuses.
- Liiga vähe tähelepanu on pööratud süsiniku pikaajalisele sidumisele toodetesse ja fossiilset päritolu materjalide asendamisele bioressursiga.
- Kliimamuutusest ja elurikkuse kahanemisest tingitud häiringute (põuad, kahjuripuhangud, ekstreemsed ilmastikuolud) mõju metsadele ja põllumajandusmaastikele võib sektoritele kaasa tuua olulisi kahjusid, mistõttu tuleb tähelepanu pöörata nende maastike ja sektorite vastupanuvõime suurendamisele.
- Metsandust on ühiskonnas positsioneeritud kliimaeesmärke kahjustavalt, kuid metsade säästlik majandamine on keskkonna- ja kliimaprobleemide üks lahendusi. Paljud Eesti metsad on rohkem või vähem inimtegevusest mõjutatud, luues suure heterogeensuse ja elupaikade mitmekesisuse. Metsade oskuslik ja kestlik majandamine on heaks võimaluseks nende efektiivse süsinikusidumise tagamiseks, metsade vanuselise ja liigilise struktuuri kujundamiseks, elurikkuse soodustamiseks ja kliimakindluse suurendamiseks.

PEAMISED ETTEPANEKUD.

Biomajandus

- Toetada investeeringuid innovaatilistesse biomajanduse projektidesse säästliku biomassi kasutamise piires. Säästva biomajanduse arendamiseks on vajalikud investeeringud teadus-arendustöösse nii toodete ja teenuste arendamisel kui ka säästlikkuse kriteeriumide väljatöötamisel.
- Määrata kindlaks metsa raiemaht, mis aitab ühel ajal tagada pikaajalist süsiniku sidumise võimet, metsamaa süsinikuvaru säilimist ja elurikkuse hoidmist ning stabiilset tooraine kättesaadavust. Metsanduse arengukava raames on vajalik määrata raiemahu vahemik, mis toetab rohepoliitika eesmärkide saavutamist ja tagab konkurentsivõimelise kestliku biomajandussektori arengu.
- Keskenduda üha rohkem puidul põhinevate lahenduste rakendamisele hoonete rajamisel ja mujal. Rakendada elutsükli põhine süsinikujalajälje arvestamise printsiip ja hangetel eelistada väikese süsinikujalajäljega materjale. Eesmärk on asendada fossiilsed ehitus- ja tarbematerjalid pikaajalistes toodetes puiduga. Keskenduda tuleb sellele, kuidas kasutatava ressursi piires soodustada maksimaalset pikaajalistesse puittoodetesse süsiniku sidumist ja fossiilsete materjalide asendusefekti maksimeerimist.

- **Suurendada teadlikkust ja kompetentse looduskaitseliste ärimodelite rakendamiseks ja seeläbi väikeettevõtluse arenguks maapiirkondades.** Rohepööre pakub mitmekülgset uusi ärimudeleid nii looduslähedase metsanduse, bioressursside väärindamise kui ka looduskaitse ja elupaikade taastamise valdkonnas. Innovatsiooniklastrid, teadmussiirde tegevused, toetushoovad ja maksuerisused saavad soosida rohelist väikeettevõtlust, ettevõtluse ruumiliselt mitmekesisist paiknemist ja biomajanduse mitmekesistamist.
- **Biomajanduse mitmed kõrge potentsiaaliga arengusuunad – ring-biomajanduse põhimõtetele üleminek, biomassi keemiline väärindamine, tööstuslik biotehnoloogia – vajavad uusi ja uuel tasemel TA ja innovatsiooni võimekusi.** Biomajanduse valdkonna senine areng on aga näidanud, et üksikud Eesti ettevõtted ega ka ülikoolid ei ole suutelised kestlikult vastavaid võimekusi looma ja hoidma. Oleks vajalik soodustada biomajanduse valdkondade koostööpõhist ja interdistsiplinaarset teadus- ja arendustegevust ja rakendusühtsusi ülikoolides ning konsortsiumipõhiseid rakendusühtsusi ja arendustööd ka ettevõtluses (Karo jt 2018. Biomajandus ja innovatsioonipoliitika: Eesti vajadused ja võimalused biomajanduse arengu toetamiseks).

3.10 KLIIMAMUUTUSTEGA KOHANEMINE

PEAMISED PROBLEEMID.

- **Kliimamuutustega kohanemisega seotud riskid on seni vähe tähelepanu saanud ja sellest tulenevalt on ka suutlikkus kohaneda vähene.** erinevad uuringud näitavad, et Eesti elanikud on küll keskkonnateadlikud, kuid kliimamuutusi peetakse pigem globaalseks probleemiks ja ei seostata Eesti ega enda eluga. Riiklikul tasandil on küll vastu võetud kliimamuutustega kohanemise (KOHAK) arengukava, kuid valmisolek ja vastupanuvõime kliimamuutustele sõltub otseselt riskide maandamiseks võetud nn kohanemismeetmetest riskisektorites, valdkondlikus poliitikas ning kõigil valitsemistasanditel (riiklik, piirkondlik, kohalik), mida seni on rakendatud piiratud mahu.
- **Kohanemise valdkonna investeeringud on keskendunud vähestele valitud sektoritele ning kohalike omavalitsuste teadlikkus ja võimekus tegutseda on väga erinev.** kuigi kohanemise arengukava toob esile kaheksa olulisemat valdkonda 1) tervis ja päästevõimekus, 2) maakasutus ja planeerimine, 3) looduskeskkond, 4) biomajandus, 5) majandus, 6) ühiskond ja teadlikkus, 7) taristud ja ehitised ja 8) energeetika ja varustuskindlus, siis suurimad investeeringud on seni läinud looduskeskkonna ja päästevõimekuse valdkonda ning oluliselt vähem teiste kliimariskidega kohanemiseks. Samuti ei ole selge, mida kliimariskid tähendavad ühe omavalitsuse jaoks, ning see ei ole elementaarne osa planeerimisest, kuigi kliimamuutustega kohanemise kontekstis on ruumilisel planeerimisel ja projekteerimisel väga oluline kas leevendav või võimendav efekt.
- **Seni ei ole hinnatud globaalsete tarneahelate kaudu tulevat majanduslikku haavatavust ja piiriüleseid mõjusid.** äsja 2022. a veebruaris avalikustatud ÜRO rahvusvahelise kliimapaneeli raport kliimamuutuse mõjude, kohanemise ja haavatavuse kohta¹³ rõhutas, et kliimamuutusest tulenevad riskid kasvavad praegusel soojenemise kursil, ning vaatamata mõningatele edusammudele kohanemiseks vajalike tegevuste elluviimisel, on väga paljud maailma piirkonnad äärmiselt haavatavad. Tulenevalt Eesti majanduse globaliseerumisest jõuavad need negatiivsed šokid järjest enam meieni, kuid praegu puudub teadmine, millised sektorid on kõige haavatavamad ning milline võib olla negatiivsete šokkide mõju ulatus. Lisaks tarneahelatest tulenevatele riskidele kasvab tulevikus oluliselt ka migratsioonisurve kliimamuutustest kõige enam mõjutatud piirkondadest.

¹³ <https://www.ipcc.ch/report/ar6/wg2/resources/spm-headline-statements>

PEAMISED ETTEPANEKUD.

- **Kohanemise tegevused integreerida kõikidesse valdkondlikesse arengukavadesse ja KOV planeeringutesse.** vaja on välja töötada aluspõhimõtted riski hindamiseks, kuidas edaspidi kohanemise tegevused integreerida valdkondlikesse strateegiatesse, kuidas oluliste investeeringute puhul hinnata nende kliimakindlust ja vastavust kohanemise vajadustele, ning sätestada, millised on nõuded kohanemisega seotud tegevustele eri tasandite planeeringutes. KOVide tasandil on oluline ka tagada eelarve vastavus eelarvestrateegiale ja planeeringutele.
- **Rakendada meetmeid, mis tagavad linnade, metsade ja põllumajandusmaade kohanemise kliimamuutusega.** Linnades rohekavades tuleb välja töötada kohalikele oludele sobivad (looduspõhised) lahendused kuumalainete mõjude puhverdamiseks, kuumasaarte tekkimise vältimiseks ja sadeveega tekkivate probleemide lahendamiseks. Lahendused saavad oskusliku planeerimisega samal ajal ka panustada paremasse elukeskkonda ja elurikkuse soodustamisse. Majandusmetsades toetavad kliimamuutustega kohanemist ning kahjurite, haiguste ja põlengutega seotud riskide maandamist oskuslikud metsamajanduslikud võtted, sh puurinde liigilise ja vanuselise koosseisu kujundamine ning metsade geneetilise, funktsionaalse ja liigilise mitmekesisuse parandamine. Põllumajandusmaastikes aitab kliimakindlust parandada maastike mitmekesisuse suurendamine, kuivendatud turbaalade looduslikkuse taastamine ning kuivendussüsteemide kliimamuutusi ja looduskeskkonda arvestavalt kujundamine.
- **Viia kohanemise tegevuste rahastamine vastavusse prioriteetidega.** üle vaadata senised rahastusmeetmed ning tagada kohanemise ja kliimariskide maandamise tegevused ka teistes olulistes valdkondades (nagu transport, elutähtsad teenused, tervis, energia, taristu ja ehitised jne).
- **Arenguseire Keskusel ja Eesti Pangal teha analüüs majanduse kliimarisikide haavatavuse ja riskide maandamise võimaluste kohta.** analüüs peaks katma globaalsete väärtusahelate ja finantsturgude kaudu Eestisse jõuda võivaid mõjusid. Sinna kõrvale on vaja pakkuda nõustamist sektorite ja ettevõtete tasandil nende riskide maandamiseks ja edukamaks kohanemiseks. Majanduspoliitika fookusesse tuleks võtta lühemad tarneahelad, mis saavad jääda toimima ka kriiside tingimustes ja on väga olulised elanike julgeoleku tagamiseks.

3.11 ÕIGLANE ÜLEMINEK IDA-VIRUMAAL JA SOTSIAAL-MAJANDUSLIKE RISKIDE ENNETAMINE KOGU EESTIS

PEAMISED PROBLEEMID.

- **Põlevkivi kasutamisest väljumise ajakava ja tegevuskava on praegu ebaselge.** hetkel on põlevkivi elektri- ja õlitootmiseks kasutamise lõpetamine sätestatud koalitsioonileppes, kuid vastav õiguslik raamistik ja laiem ühiskondlik kokkulepe on puudu. Samuti on Ida-Virumaa regiooni ja sektori jaoks ebaselge, milliste sammudega põlevkivi kütusena kasutamise lõpetamiseni jõutakse, ning kuidas tagada, et see väljumine on sujuv, õiglane, koordineeritud ja olulisi riske maandav. **Samuti on puudu ametlik otsus ja kommunikatsioon, kas ümberprofileerimine põlevkivi energeetiliselt kasutuselt kohalikul teadus-arendustegevusel ja innovatsioonil baseeruvale peenkeemiale on Eesti strateegiline suund ja rohepöörde osa või mitte.** Praeguses julgeolekuolukorras on sujuva ja juhitud ülemineku tagamine eriti kriitiliste tähtsusega.
- **Ida-Viru õiglase ülemineku fondi territoriaalkava vajab planeeritu kõrvale lisategevusi.** piirkonna kestlikuks arenguks vajalike investeeringute maht on märksa suurem võrreldes õiglase ülemineku fondist planeerituga. Ligipääs kapitalile on Ida-Virumaal väga piiratud, kuna piirkonda peetakse riskantsemaks, praeguse õiglase ülemineku fondi rakendamiseks mõeldud territoriaalse kava lõviosa eelarvest läheb toetusteks suurinvesteeringutele ja innovatsioonivõimekuse suurendamisele ning vähesemal määral kvaliteetse elukeskkonna kujundamisele. Need tegevused ei ole piisavad, kuna praegu on konkurents selliste fossiilipärandiga piirkondade vahel investeeringute nimel väga suur. Riigid nagu Rootsi, Saksamaa jt panustavad jõuliselt kvaliteetse elukeskkonna loomisse eesmärgiga aidata kvalifitseeritud tööjõudu piirkonda meelitada, millele lisanduvad maksumoodustused ja laenugarantiid.
- **Väiksema sissetulekuga peredel puuduvad sageli võimalused sundkulutusi (elekter, soojus jmt) vähendavateks investeeringuteks.** „Eesmärk 55“ rakendamine ja heitmekaubanduse laiendamine uutesse sektoritesse toob kaasa energiahindade kasvu. Kui suurema sissetulekutega peredes stimuleerib hinnasurve investeerima energiasäästu nii hoonete kui ka transpordivahendite puhul, siis väiksema sissetulekuga leibkondadel ei pruugi olla võimalik neid investeeringuid teha, mis võib kaasa tuua ebaproportsionaalsed negatiivsed mõjud.
- **Kinnisvara madal (tagatis)väärtus pidurdab noorte, haritud inimeste liikumist maale.** COVIDi periood näitas, et kaugtööl on seni arvatust palju suurem roll ning huvi liikuda linnadest välja kasvas. Samas piirab eriti just vanemate majade kordategemist ja maale elama asumist nende piiratud tagatisväärtus.
- **Teadmised, oskused ja rahalised võimalused rohepöördes osalemiseks on regiooniti erinevad.** nii eraisikute kui ka ettevõtete tasandil napib nii teadlikkust, kompetentse kui ka finantsvõimekust, ligipääs kapitalile rohepöördeks vajalike muutuste elluviimiseks on piiratud. See loob riski, et mõned piirkonnad ja inimesed jäävad arengust maha ning suureneb sotsiaalne ebavõrdsus ja seeläbi ääremaastumine.

PEAMISED ETTEPANEKUD.

- **Määrata kindlaks seadusandlik raamistik, millega väljutakse põlevkivi energeetilisest kasutamisest:** nii piirkonna inimeste kui ka sektori ettevõtete jaoks on vaja selgust ja kindlustunnet selge seadusandliku regulatsiooniga, kus on kindlaks määratud õiglase ülemineku sisu, eesmärk, seda toetavad sammud ja ajaraam ning mis on sidiv ja üleminekuprotsessi juhtiv. Põlevkivisektori ettevõtetega on kogu protsessi vältel vaja individuaalset lähenemist ja koostööd. Vabanevale põlevkivitööstuse tööjõule tuleb tagada paindlik ümber- ja täiendõpe.
- **Täiendada Ida-Virumaa õiglase ülemineku toetamiseks mõeldud tegevuste arsenalit.** lisaks otsesele ettevõtluse toetamisele pakkuda ka laenugarantiisid või maksumoodustusi, mis kiirendaks edukaks üleminekuks vajalikke suuremahulisi investeeringuid ning aitaks palku hoida regioonis konkurentsivõimelisel tasemel. Samuti tuleb oluliselt suurendada vahendeid hea elukeskkonna kujundamisele, mis oleks atraktiivne ka rahvusvahelistele teadmustöötajatele ja investoritele. Lisaks on vaja panna rohkem rõhku ettevõtlikkuse arendamisele, et tekiks kohapealne ettevõtjate kogukond.
- **Välja töötada hästi sihitud meetmed nii kodude energiatõhususe, mikroenergeetika kui ka säästva transpordi kasutuselevõtuks nendes piirkondades ja haavatavate gruppide jaoks, kes praegu pankade jaoks radaril ei ole.** vajaduse korral täiendada praegusi energiatõhususe, mikroenergeetika, elektritranspordi jt meetmeid nõnda, et ka väiksema sissetulekuga leibkondadel oleks võimalik sundkulutuste vähendamisele kaasa aitavaid tegevusi ellu viia. Lühiajaliselt on energiatoodete hinnasurve tõttu vajadus sotsiaalseteks toetusmeetmeteks, kuid pikemas plaanis on strateegiliselt eelistatavad energiasäästule suunatud tegevused.
- **Tagada terviklik tugi VKEdele maapiirkondades rohepöördeks vajalike muutuste elluviimisel.** sh investeerida nõustamisse, inimkapitali arendamisse ja keskkonnahoidlike tehnoloogiate kasutuselevõttu kõikide rakendusüksuste koostöös.

4. MIKS ON VAJALIK EESTI ROHELUGU JA MILLELE SEE VÕIKS KESKENDUDA?

Käesolevas dokumendis kirjeldatakse rohepöörde vajalikkust ning seda, millised valdkondlikud tegevused on Eestis juba tehtud, samuti seda, mida oleks vaja teha lähiajal. **Kuid selleks, et rohepööre tegelikult toimuks, on meil vaja kogu rahvast ühendavat visiooni.** Lugu, milles tahame elada ja kus igaühel on võimalik leida oma roll. See lugu peab olema selge, inimlik, Eestile olulisi väärtusi rõhutav ja ambitsioonikas. Rohepöörde lugu peab aitama pöörata hirmu tuleviku ees võimaluste ootuseks.

Eesti rohepöörde loo keskmes võiks olla vastupidav/kerkne/säilenõtke (ingl *resilient*), loodust armastav ja edukas Eesti. Vastupidav ja vähe haavatav ühiskonna-na, elukeskkonna ja majanduse mõttes ning valmis tuleviku väljakutseteks.

Selle loo täidaminekuks on vajalik, et rohelisteks olemisest saab identiteet, mitte kohustus ning et igaüks soovib olla osaline ja aidata luua põhjalikku muutust.

Ka siin on meie väiksus tugevuseks ning meil on võimalus kasutada ära potentsiaali saada üleilmseks rohkekompetentsi keskuseks. Eesti, mis on oma väiksuse ja mobiilsuse tõttu nagu ideaalse maailma minimudel, on võimaldanud oma rahva kiire reageerimisvõime ja riigiparaadi dünaamilisuse tõttu teha ära palju rohkem, kui see on võimalik enamiku muude riikide puhul. Nii nagu Silicon Valley oli kunagi tehnoloogiasektori katalüsaator, võiks Eestist saada keskus, kuhu kogunevad kokku parimad roheteemade visionäärid ja praktikud, kes pakuvad kogu maailmale välja tasakaalus majandusmudeli ja võimaluse selle rakendamist üle riigi testida. Siin saaksid kokku meie riigi digi- ja rohelugu ning võimendaksid teineteist.

